

ELEVHÄLSORAPPORT

LÄSÅRET
10/11

Utbildningsförvaltningen

Elevhälsoenheterna, Uppdragsavdelningen
på förvaltningschefens uppdrag

Innehållsförteckning	2
Sammanfattning	4
Inledning	7
Metod och underlag	8
Delrapport I	9
1. Redovisning av resultat	10
1.1 Trygghet och trivsel	10
1.1.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkäter årskurs F-5	10
1.1.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkäter årskurs 6-9	10
1.1.3 Elevhälsoenkät F-5 och 6-9	11
1.1.4 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkäter årskurs 1-3 i gymnasieskolan	12
1.1.5 Stockholmsenkäten och skoltrivsel	13
1.2 Stöd i lärandet	14
1.2.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs F-5	14
1.2.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9	15
1.2.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan	16
1.2.4 Stockholmsenkäten och stöd i lärandet	17
1.3 Hälsa / trivsel i livet	18
1.3.1 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs F-5	18
1.3.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9	19
1.3.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan	21
1.3.4 Stockholmsenkäten och elevers trivsel i livet (psykisk hälsa)	22
1.4 Summerade resultat	23
1.5 Analys och reflektioner	25
1.5.1 Trivsel i skolan	25
1.5.1.1 Trygghet, trivsel och arbetsro – grundförutsättningar för lärande	25
1.5.1.2 Arbetsro	25
1.5.1.3 Trygghet och förekomst av kränkningar	26
1.5.1.4 Trygghetsgrupper – en metod att arbeta hälsofrämjande och förebyggande	27
1.5.1.5 Sammanfattning trivsel i skolan	27
1.5.2 Stöd i lärandet	27
1.5.2.1 Studieresultat och delaktighet	28
1.5.2.2 Studieresultat och klasstorlek	28
1.5.2.3 Studieresultat och social bakgrund	28

1.5.2.4 Studieresultat och utländsk bakgrund	29
1.5.2.5 Studieresultat och förväntningar	29
1.5.2.6 Studieresultat och motivation	30
1.5.2.7 Studieresultat och kön	30
1.5.2.8 Sammanfattning stöd i lärandet	31
1.5.3 Hälsa / trivsel i livet	32
1.4.3.1 Stress och ohälsa	32
1.5.3.2 Fysiska aktiviteters betydelse för hälsan	32
1.5.3.3 Skolmåltidens roll för elevers hälsa	33
1.5.3.4 Sammanfattning hälsa/trivsel i livet	34
 1.6 Avslutande diskussion och förbättringsområden	 35
1.6.1 Att lyckas i lärandet, trivsel och psykisk hälsa	35
1.6.2 Särskilt begåvade elever – elever i behov av särskilt stöd?	36
1.6.3 Psykisk ohälsa, hemmasittare	37
 Litteraturförteckning	 38
 Bilaga I, Elevhälsoenheternas samlade iakttagelser	 40
 Bilaga II, sammanställda uppgifter läsåret 2010/2011	 44
Elever mottagna i särskolan	44
Fysiska funktionsnedsättningar	44
Vaccinationstäckning, Lex Maria anmälningar samt	
Samverkan med Stockholms läns landsting	45
 Bilaga III, Elevhälsoenkät – enkät till de elever i grund och	
Gymnasieskolan som elevhälsopersonalen möter i sitt arbete	46
 2. Delrapport II – fokusområde 2010/2011	 47
Bakgrund	47
2.1 Granskning av inkomna ansökningar	47
2.2 Granskning av arbetsprocessen för verksamhetsstöd	50
 3. Delrapport III – skolors arbete med psykisk hälsa/ohälsa	 55
3.1 Bakgrund	55
3.2 Resultatredovisning grundskolan	55
3.3 Resultatredovisning gymnasieskolan	57
3.4 Diskussion	59
3.4.1 Elevhälsa och det förebyggande och hälsofrämjande arbetet	59
3.4.2 Frågor till skolornas elevhälsoteam	59
3.4.3 Främjande, förebyggande och åtgärdande insatser	60
3.4.4 Strukturerade preventionsprogram	60
3.4.5 Fysiska aktiviteters betydelse för barn och ungdomars hälsa	61
3.4.6 Skolors jämställdhetsarbete	62
3.5 Sammanfattning	62
Litteraturförteckning	63

Sammanfattning

Årets Elevhälsorapport omfattar flera delrapporter.

Delrapport 1 innehåller jämförande studier av elevers stöd i lärande, skoltrivsel och trivsel i livet/hälsa.

Elevernas känsla för trygghet och trivsel i skolan har ökat mellan läsåren 09/10 och 10/11 enligt elevhälsoenkäten som besvaras av elever som möter skolkurator, psykolog och/eller specialpedagog/speciallärare. Även Skolhälsovårdens hälsoprofiler visar på mycket goda värden när det gäller elevers trivsel i stadens skolor.

Andelen elever i Stockholm som inte når målen i alla ämnen är i stort sett oförändrad sedan 10 år tillbaka. I internationell jämförelse visar svenska elever sjunkande resultat. Eleverna i stadens skolor upplever dock att de får stöd i sitt lärande. Flertalet elever har i skolhälsovårdens hälsoprofiler uttryckt att de oftast får den hjälp de behöver av sina lärare. De elever som har besvarat elevhälsoenkäten upplever också att de får stöd i skolarbetet. Det eleverna uttrycker missnöje med är bristande möjlighet till delaktighet i viktiga saker i skolarbetet. Många anser att skolarbetet är vare sig intressant eller roligt. Elevernas svar på frågor om stämningen i klassen och om de upplever arbetsro visar på ett missnöje som kan tyda på att undervisningssituationen och klimatet i klassen inte gynnar lärandet för alla. Den trivsel och trygghet i skolan som eleverna uppger har ökat är inte liktydig med en god lärandesituation för alla elever och har heller inte åtföljts av en ökad måluppfyllelse.

Strukturella faktorer som boendesegregation, utländsk härkomst och socioekonomisk bakgrund lyfts allt mer fram som förklaring till att vissa elevgrupper riskerar att inte nå målen i skolan. Föräldrars utbildningsnivå visar sig ha stor betydelse för elevers skolframgång.

Elever med funktionsnedsättningar och socialt utsatta barn riskerar att inte lyckas i skolan. Den gällande inkluderingstanken bygger på att alla elever lär och utvecklas på bästa sätt om de får gå i skolan under så vanliga omständigheter som möjligt. Detta förutsätter att inkluderingen i vanlig klass åtföljs av en anpassning av undervisning, miljö och bemötande, som ger eleven likvärdiga förutsättningar. Utan dessa anpassningar får eleven svårigheter.

Pojkar och flickor når olika framgång i skolan. Pojkar presterar sämre i skolan medan flickorna mår sämre psykiskt, det visas i senaste två årens Elevhälsorapporter.

Aktuell forskning, om lärande och trivsel i skolan, tydliggör betydelsen av att se och förstå undervisningen och skolmiljön som en helhet, särskilt för mer utsatta elever. Det handlar om allt i skolmiljön: den fysiska miljön, skolans värdegrund, organisation och ledning och om allt som bygger upp ett gott lärararbete som struktur och regler, goda relationer mellan elever och lärare och mellan eleverna och en pedagogik anpassad efter gruppens behov. Det handlar om skolans kompensatoriska ansvar och hur en bra skola kan uppväga brister i elevernas förutsättningar och miljö utanför skolan.

Forskningen lägger en särskild vikt vid att stödinsatser sätts in tidigt under skoltiden och framhåller betydelsen av lärarens förväntningar på alla sina elever, elevernas motivation och läsinlärningens centrala betydelse inte bara för lärandet utan också för att eleverna ska utveckla en god självkänsla, vilken utgör själva grunden för en god psykisk hälsa.

Delrapport 1 avslutas med elevhälsoenheternas samlade iakttagelser av elevers situation och skolors arbete med elevhälsa på individ- grupp- och organisationsnivå.

Delrapport 2 behandlar den behovsgruppsbedömning av inkomna utredningar och åtgärdsprogram för verksamhetsstöd/tilläggsbelopp för grundskolelever som infördes 2010 enligt reglerna för lika villkor för kommunala och fristående skolor.

Ett oväntat stort antal ansökningar inkom för bedömning inför läsåret 2010/2011. I genomsnitt sökte de kommunala skolorna för 3,9 % av eleverna och de fristående för 4,6 %. Flest ansökningar kom från skolor i socioekonomiskt svagare områden. Majoriteten av ansökningar gällde pojkar.

Drygt 40 % av ansökningarna ledde till avslag, ca 30 % behövde kompletteras. De utredningar och åtgärdsprogram som ska bifogas ansökan, dominerades av ett bristperspektiv, d.v.s. elevens skolproblem hänförs till brister hos eleven. Insatser som flertalet skolor planerade för var främst att inrätta liten grupp eller tillsätta assistent. Hur dessa insatser skulle ingå i en inkluderande planering för eleven framgick sällan.

Vid granskning av själva arbetsprocessen för verksamhetsstöd framkom brister i den snabbt framtagna arbetsmodellen. Fokus låg på att skapa kriterier som underlag för behovsbedömning. Vilka konsekvenser möjligheten att söka verksamhetsstöd skulle få på skolorna och för den administrativa processen fick mindre uppmärksamhet. Det ingår i skolans ordinarie uppdrag att möta elever i behov av särskilt stöd. Möjligheten att söka extra bidrag har påverkat skolors planerade möte med elever i behov av särskilt stöd. Frågan kvarstår hur en modell ska konstrueras som på ett rättvisande sätt ger skolor möjlighet få extra resurser för elever med mycket stora stödbehov.

Delrapport 3 belyser skolornas arbete med psykisk hälsa/ohälsa. Frågor har besvarats av skolornas elevhälsoteam om hur skolorna arbetar, med utgångspunkt i elevhälsoteamens ansvar för att bidra till utformningen av skolan som hälsofrämjande miljö. Svaren visar på ett stort engagemang för att arbeta förebyggande med elevernas psykiska hälsa. Ett stort antal olika typer av insatser redovisas som av skolorna själva bedöms ha goda effekter framför allt för trivseln på skolan.

Flertalet grund- och gymnasieskolor bedriver ett förebyggande arbete för att skapa trivsel och motverka mobbning. Att förebygga kränkningar och mobbning har direkt betydelse för elevers psykiska hälsa. Ett antal skolor hänvisar till de antimobbningsprogram och värdegrundsprogram som Skolverket granskade 2010. Enligt Skolverkets rapport fungerar dessa program dåligt och riskerar t.o.m. i vissa fall öka risk för kränkningar. Skolverket menar att i stället för att använda färdiga program måste skolorna själva genom egen kraft arbeta för att skapa en god atmosfär i skolan med arbetsformer där alla blir engagerade.

Fysiska aktiviteters betydelse för hälsa och välbefinnande, har återkommande betonats i årets Elevhälsorapport. I ett 50-tal skolor kan fysiska aktiviteter förskrivas på recept från

skolhälsovården. Regelbunden fysisk aktivitet har, enligt modern hjärnforskning, visat sig inte bara påverkat hälsan utan förbättrar också den kognitiva förmågan till inläring.

Mot bakgrund av de 3 delrapporterna lämnas följande förslag till åtgärder för utveckling i skolan inom områdena förhållningssätt, kompetensutveckling samt organisation:

- Tydliga rutiner för övergången mellan förskola och skola.
- Säkerställ hög kompetens kring läsinläring hos lärare i de tidiga skolåren.
- Utveckla förståelse för betydelsen av tidiga insatser och att inte låta elever uppleva skolmisslyckanden under de första skolåren.
- Ha höga förväntningar på elevernas prestationer.
- Ta tillvara elevernas erfarenheter, kunskaper, språkliga förmåga och livsmiljö i undervisningen.
- Ge elever som behöver det studiehandledning på modersmålet, särskilt nyanlända elever.
- Ge särskilt stöd till pojkar i lärandet under de första skolåren.
- Var uppmärksam på flickors subtila uttryck för psykisk ohälsa och skolsvårigheter framför allt i början av tonåren.
- Betona att arbetet med åtgärdsprogram ska utgå från elevens behov och styrkor med en analys av vilka hinder och möjligheter som finns i elevens omgivning. Fokus ska ligga på hela skolmiljön och inte på den enskilde elevens svårigheter eller brister.
- Samordna det hälsofrämjande och förebyggande arbetet med anpassning för elever med funktionsnedsättningar.
- Istället för färdiga antimobbningsprogram måste skolorna själva genom eget inre arbete verka för en god atmosfär, där alla är engagerade och känner ansvar.
- Öka kunskapen hos lärare om fysiska aktiviteters betydelse för elevers lärande och hälsa.

Inledning

Elevhälsorapporten ingår i stadens kvalitetssystem för de pedagogiska verksamheterna. Den innehåller redovisningar och slutsatser från elevhälsoområdet och utgör en sammanvägd och gemensam bedömning av elevhälsans specialister. Elevhälsans yrkesgrupper är psykologer, skolkuratorer, skolsköterskor, skolläkare och specialpedagoger/speciallärare.

Elevhälsorapportens slutsatser ska användas som jämförande material med andra studier inom samma område som t.ex. kvalitetsredovisningar, inspektörsrapporter och brukarundersökningar. Rapporten ska ha ett tydligt elevperspektiv.

För att utbildningsförvaltningen/nämnden tillsammans med annan inspektion och granskning ska få en helhetssyn över elevernas situation i skolan ska elevhälsorapporten innehålla:

- Redovisningar av resultat, slutsatser och trender från elevhälsoområdet och en av elevhälsans specialister sammanvägd och gemensam redovisning/bedömning
- Tydliga återkopplingar till tidigare elevhälsorapporter och enheters kvalitetsredovisningar, inspektörsrapporter och brukarundersökningar över tid så att trender och riktningar blir tydliga
- Respektive enhets iakttagelser
- Analys av resultat som om möjligt knyts till aktuell forskning
- Konkreta förslag till åtgärder för utveckling i skolan
- Delrapporter med särskilt fokus

Innehåll i elevhälsorapportens delrapporter:

Delrapport I – jämförelse över tid innehållande studier av elevers: stöd i lärande, trivsel i skolan och trivsel i livet/hälsa samt statistiska uppgifter om elever med funktionsnedsättningar.

Statistisk serie andel elever med funktionsnedsättningar; syn- och hörselsvårigheter, rörelsehinder, Aspergers syndrom samt elever mottagna i särskolan.

Dessutom – vaccinationstäckning, avvikelserapporter, antal Lex Maria anmälningar och samverkan med stockholms läns landsting (avvikelserapportering enligt KSL:s förslag)

Delrapport II – fokusområde 2010/11: granska för behovsgruppsbedömning inkomna utredningar/åtgärdsprogram för verksamhetsstöd/tilläggsbelopp för grundskoleelever i kommunala och fristående skolor .

Delrapport III – följa upp skolornas arbete med psykisk hälsa/ohälsa.

Delrapport IV – uppföljning av Skolhälsan och Psykologenhetens ledningssystem till vårdgivaren.

Elevhälsorapporten är framtagen av Uppdragsavdelningens elevhälsoenheter: Skolstöd, Skolhälsan och Psykologenheten.

Metod och underlag

Delrapport I bygger på skolhälsovårdens sammanställning av hälsoprofiler för årskurs 4 och 8 samt årskurs 1 i gymnasieskolan läsåren 2008/2009 och 2010/2011. Läsåret 2009/2010 togs ingen sammanställning av hälsoprofiler fram p.g.a. extraordinär arbetsbelastning på skolhälsovården i samband med vaccinering mot svininfluensan. Läsåret 2010/2011 infördes ett datoriserat journalföringssystem inom skolhälsovården. Resultatet från hälsoprofilerna hämtas från journalföringssystemet. En sammanställning av hälsoprofilerna kunde göras den 22 juni 2011, men en djupare analys av uppgifterna har inte hunnits med i årets Elevhälsorapport.

Delrapport I bygger också på en enkätundersökning, i materialet kallad elevhälsoenkät, som psykologer, skolkuratorer och specialpedagoger/speciallärare ställt till de elever de mött i sitt arbete under en period läsåret 2010/2011. Enkätundersökningen 2010/2011 jämförs i rapporten med en elevhälsoenkät som genomfördes läsåret 2009/2010.

Skolhälsovårdens hälsoprofiler vänder sig till *alla* elever i årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasieskolan. Elevhälsoenkäten har besvarats av de elever som under perioden 10 januari – 4 mars 2011 träffade psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare. Sammanlagt har 1162 elever besvarat elevhälsoenkäten, 75 % av eleverna går i grundskolan. Mer information om elevhälsoenkäten finns i bilaga III.

Insamlade data angående elever med funktionsnedsättning har lämnats av Grundskole- och Gymnasieavdelningen samt skolhälsovården genom Skolhälsan. Resultaten redovisas i bilaga II.

Elevhälsoenheternas samlade iakttagelser läsåret 10/11 finns också med i delrapport I, bilaga I.

Delrapport II är en granskning av för behovsgruppsbedömning inkomna utredningar/åtgärdsprogram för verksamhetsstöd/tilläggsbelopp för grundskoleelever i kommunala och fristående skolor. Granskningen bygger på genomförda stickprov av inkomna åtgärdsprogram och genom sammanställningar av ärenden gjorda i Diabas. Dessutom har en analys av arbetsprocessen i samband med bedömningsarbetet gjorts med utgångspunkt från intervjuer med i arbetsprocessen berörda personer.

Delrapport III om skolors arbete med psykisk hälsa/ohälsa grundar sig på en enkät till skolors elevhälsoteam. Enkäten besvarades av 75 elevhälsoteam vid grundskolan och 17 elevhälsoteam vid gymnasieskolan.

Delrapport IV utgår då någon redovisning av Skolhälsans och Psykologenhetens verksamhetsrapport till vårdgivaren gällande uppföljning av respektive enhets ledningssystem ännu inte gjorts.

Delrapport I

Delrapport I avser att årligen redovisa jämförande studier över tid av: stöd i lärandet, trivsel i skolan och trivsel i livet. I årets Elevhälsorapport görs jämförelser med materialet i Elevhälsorapporten för läsåret 2009/2010. Resultat från Stockholmsenkäten som genomfördes 2010 redovisas också.

Stockholmsenkäten är en undersökning som genomförs vartannat år. Den senaste genomfördes 2010. De teman som undersöks är: droger och spel, brott och utsatthet för brott, psykisk hälsa, skola och fritid samt ett urval risk- och skyddsfaktorer.

Läsårets Elevhälsorapport har liksom rapporten för läsåret 2009/2010 utgått från en enkät som riktar sig direkt till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare, den s.k. elevhälsoenkäten. Frågorna som ligger till grund för den s.k. elevhälsoenkäten har formulerats utifrån de frågor som skolhälsovården ställer i sina hälsoprofiler till elever i årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasiet. Syftet är att kunna jämföra svaren från hälsoprofilerna och elevhälsoenkäten. Att kunna relatera svaren från elever i behov av särskilt stöd till hur det breda elevunderlaget i hälsoprofilerna ser på stödet i lärandet, trivseln i skolan och trivseln i livet.

Under de tre huvudfrågeområdena formuleras på detaljnivå olika frågor i skolhälsovårdens hälsoprofiler respektive elevhälsoenkäten. Huvudfrågeområdena kompletteras med resultat från Stockholmsenkäten.

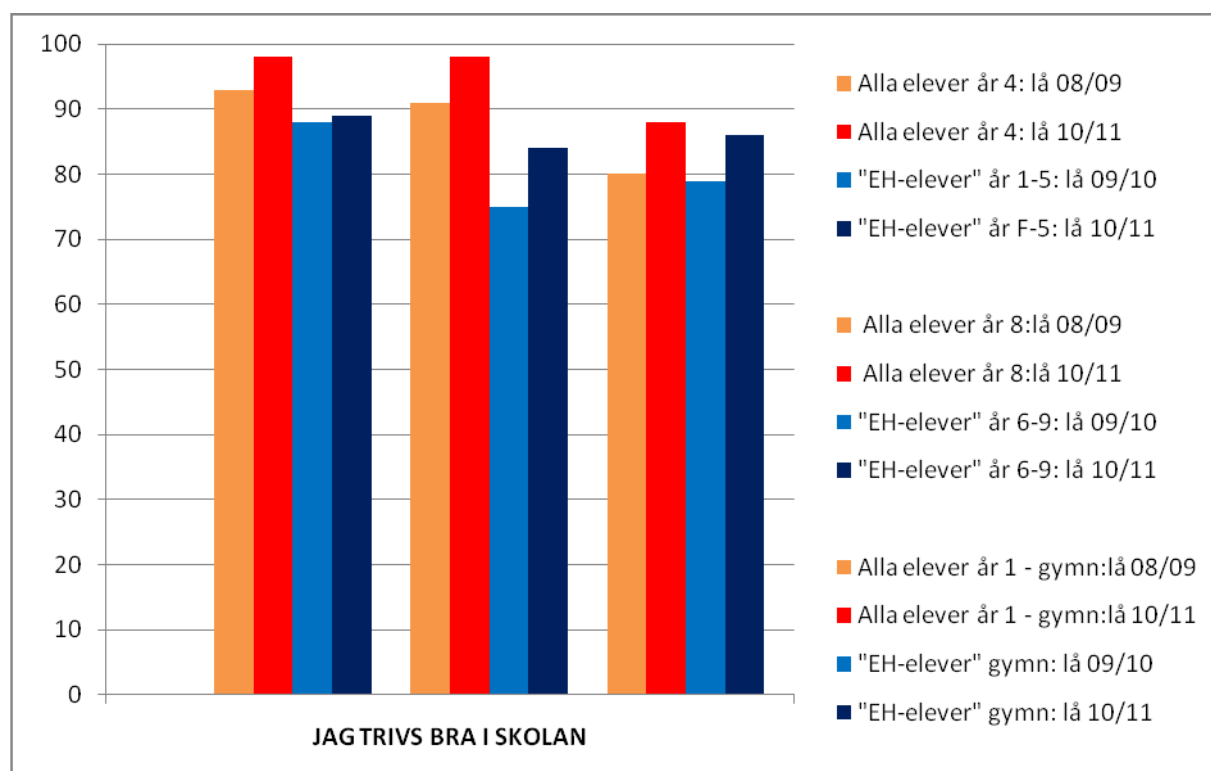
De tre studerade områdena hänger samman och utgör bakgrund för hur elever lyckas och utvecklas i skolan. I det följande redovisas de tre områdena var för sig. För den enskilda eleven hänger stöd i lärandet ihop med trivseln i skolan och i livet som helhet. Brister på det ena området kan aldrig helt kompenseras av styrkor på de övriga.

De beskrivna områdena redovisas i rapporten dels ur *generellt* perspektiv med sammanställda resultat från skolhälsovårdens hälsoprofiler från årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasieskolan samt resultat från Stockholmsenkäten som är en totalundersökning bland elever i åk 9 och åk 2 i gymnasieskolan, dels sett ur *elever i behov av särskilt stöds* perspektiv med sammanställda svar från den s.k. elevhälsoenkäten.

Resultaten från hälsoprofilerna och elevhälsoenkäten har sammanställts för: elever i årskurs 1 – 5, elever i årskurs 6 – 9 och elever i gymnasieskolan och redovisas under respektive studerade område: *trygghet och trivsel, stöd i lärandet och trivsel i livet/hälsa*.

1. Redovisning av svar på elevhälsoenkäter, sammanställning av skolhälsovårdens hälsoprofiler och Stockholmsenkäten

1.1. Trygghet och trivsel

Figur 1

1.1.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkäter årskurs F – 5

Av totalt 5371 tillfrågade elever i Skolhälsovårdens hälsoprofiler i årskurs 4 uppger 98 % att de trivs ganska bra eller mycket bra i skolan. Det är en ökning från 93 % läsåret 08/09.

Samma fråga om eleverna känner sig trygga och trivs i skolan ställs i elevhälsoenkäten som riktas till elever i årskurs F-5 som träffar psykolog, skolkurator, specialpedagog/speciallärare ungefär på samma sätt. 89 % av pojkarna och 91 % av flickorna instämmer helt el. huvudsakligen i påståenden att de trivs och att de känner sig trygga i skolan. D.v.s. av de elever som besvarat innevarande läsårs elevhälsoenkät känner sig ännu lite fler elever trygga och trivs i skolan jämfört med föregående läsår.

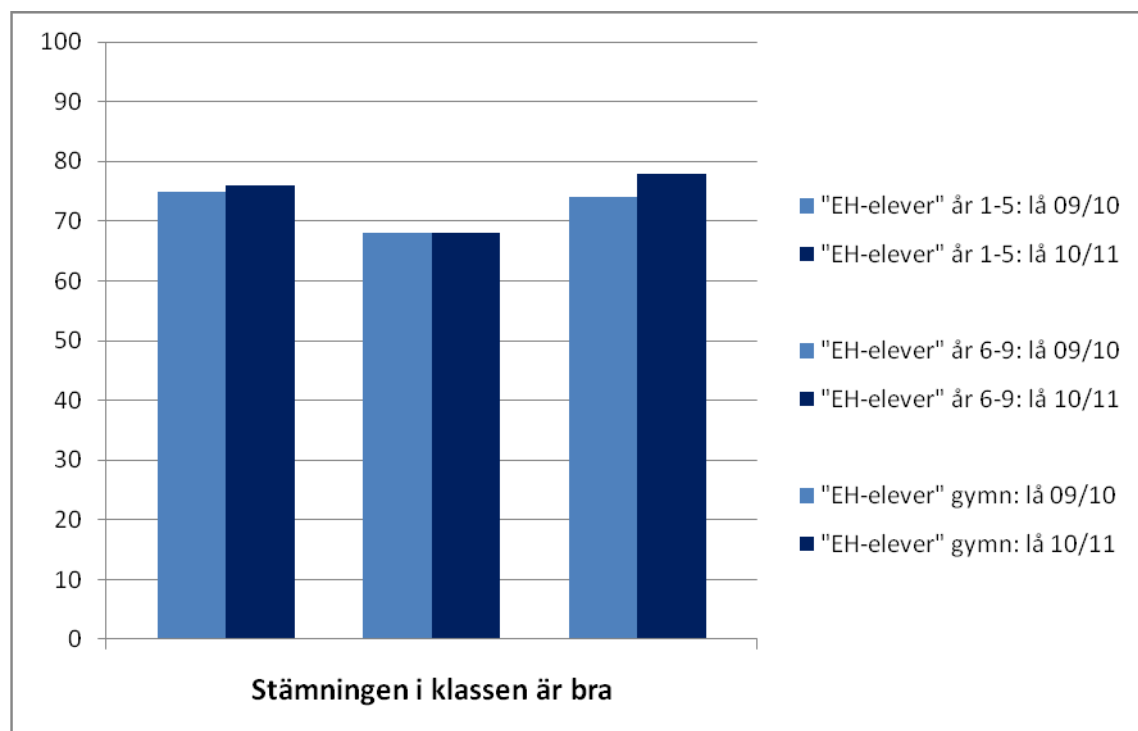
1.1.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

Skolhälsovårdens hälsoprofilfråga "Hur trivs du i skolan"? i årskurs 8 har besvarats av 4554 elever. 98 % av pojkarna och 97 % av flickorna uppger att de trivs ganska bra eller mycket bra i skolan. Att jämföra med 92 % av pojkarna och 91 % av flickorna läsåret 08/09.

I elevhälsoenkäten som besvaras av elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare är det 85 % av pojkarna och 81 % av flickorna som i

årskurs 6-9 som instämmer helt el. huvudsakligen i påståenden och att de känner trygghet och trivsel i skolan. Av eleverna som besvarade enkäten förra läsåret svarade nästan 10 % färre elever att de kände trygghet och trivsel i skolan.

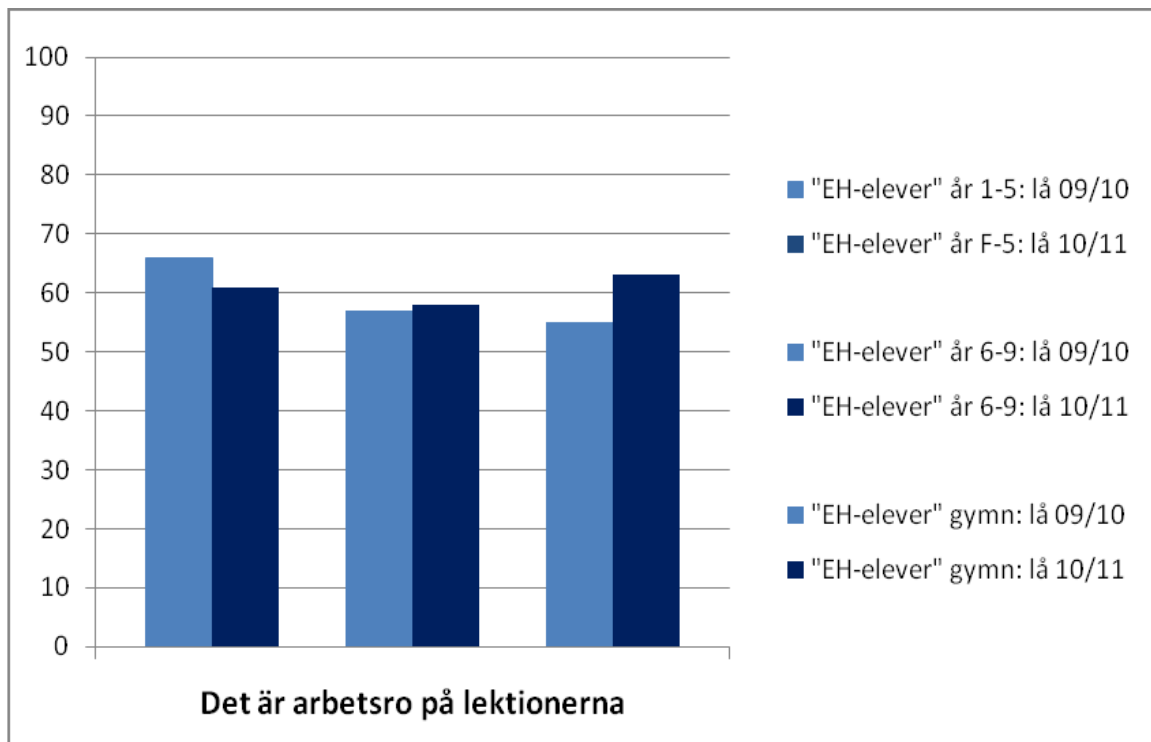
1.1.3 Elevhälsoenkät årskurs F-5 och 6-9

Figur 2

Elevhälsoenkäten innehåller till skillnad från skolhälsovårdens hälsoprofilfrågor ett antal fler frågor under rubriken trygghet och trivsel i skolan. Det handlar bl.a. om stämningen i klassen och om arbetsro. 75 % av svaren från eleverna i årskurs F-5 visar att de instämmer helt el. huvudsakligen i att stämningen är bra i klassen. Dock är det mindre än hälften av eleverna som helt instämmer i påståendet att stämningen är bra i klassen. Så såg svaren ut också från de tillfrågade eleverna läsåret 09/10.

Knappt 70 % av eleverna i årskurs 6-9 besvarar frågan positivt om stämningen i klassen är god både läsåret 09/10 och 10/11. Det är dock bara mindre än en tredjedel av eleverna innevarande läsår som helt instämmer i påståendet att stämningen är god.

Figur 3

Runt 40 % av både pojkar och flickor i årskurs F-5 och 6-9 som möter psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare tycker inte att det är arbetsro på lektionerna. Situationen på lektionerna har av svaren att döma något förbättrats i jämförelse med hur eleverna svarade förra läsåret, då t.ex. nästan hälften av flickorna i årskurs 6-9 svarade att de inte upplevde arbetsro på lektionerna.

1.1.4 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan

I skolhälsovårdens hälsoprofiler för årskurs 1 på gymnasiet har eleverna besvarat frågan "Hur trivs du i skolan?" 88 % av gymnasieeleverna uppger att de trivs ganska eller mycket bra. I skolhälsovårdens hälsoprofiler för årskurs 1 på gymnasiet läsåret 09/09 ställdes frågan "Hur trivs du med din studiesituation"? Över 80 % av gymnasieeleverna uppgav att de trivdes (figur 1).

Ungefär en lika stor andel elever i gymnasieskolan 83 % som besvarat elevhälsoenkäten riktad till elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog instämmer helt el. huvudsakligen i att de trivs i skolan. 88 % av eleverna instämmer i påståendet att de känner sig trygga. Dock visar svaren att ca 15 % av pojkarna och 10 % av flickorna i gymnasieskolan bara delvis eller inte alls instämmer i påståendet att de känner sig trygga. Svaren från läsåret 09/10 visar ungefär samma värden som innevarande läsår.

78 % av eleverna uppger att stämningen i klassen är helt el. huvudsakligen bra (figur 2). Det är en liten förbättring i jämförelse med förra läsåret. Att det är helt bra stämning i klassen instämmer ca hälften av pojkarna, men bara 36 % av flickorna. Ungefär så såg svaren ut även föregående läsår.

Liksom förra läsåret är man innevarande läsår mest missnöjd med arbetsron på lektionerna (figur 3). Dock är missnöjet mindre läsåret 10/11. 63 % instämmer helt el. huvudsakligen i påståendet att det är arbetsro på lektionerna, mot 56 % förra läsåret. Mindre än 20 % av eleverna instämmer helt i påståendet att det är arbetsro på lektionerna.

1.1.5 Stockholmsenkäten och skoltrivsel

Enligt Stockholmsenkätens mätning är skoltrivseln stor både i åk 9 och i åk 2 gymnasiet. 89 % av både pojkarna och flickorna i åk 9 uppger att det trivs bra i skolan. I gymnasieskolan är motsvarande siffra 92 % för både pojkar och flickor.

Stockholmsenkäten redovisar svar i index som ligger mellan 0 till 100 där 0 är lägsta och 100 högsta tänkbara värde.

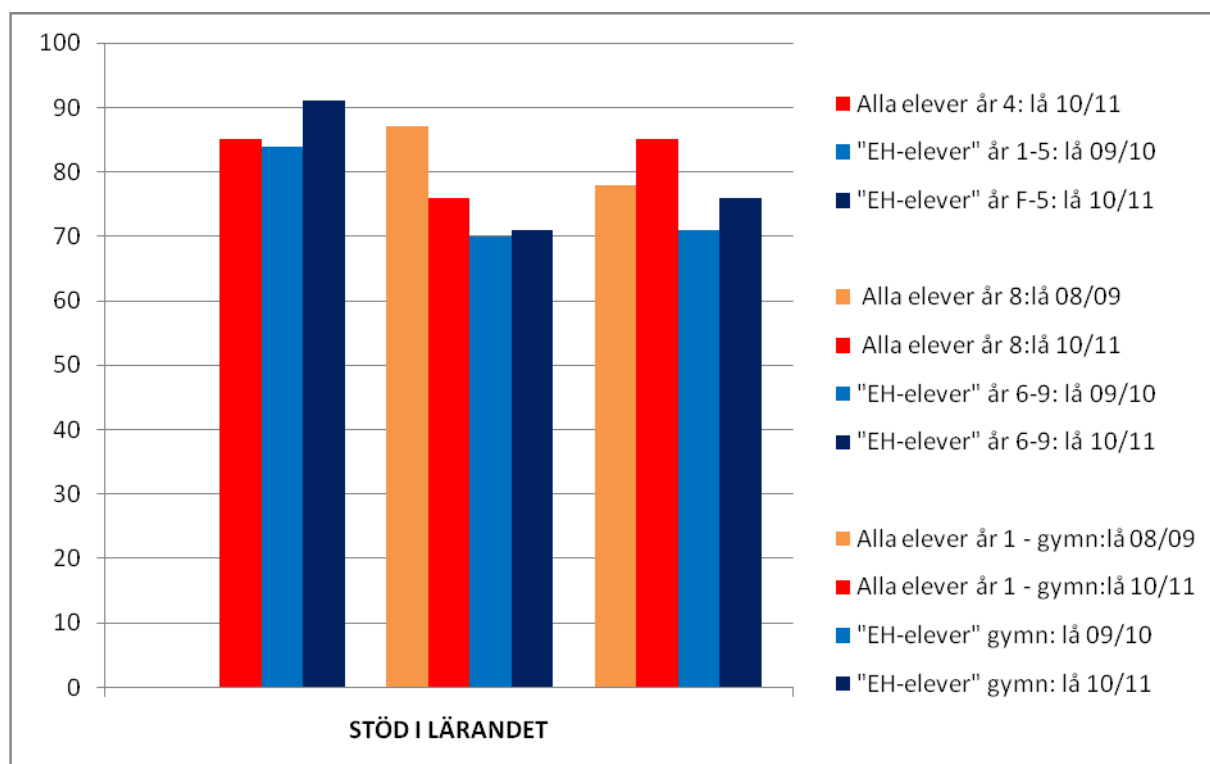
Elevernas uppfattning om graden av om det finns tydliga regler är enligt Stockholmsenkäten 70 för pojkar och 73 för flickor i åk 9 samt 72 för pojkar och 73 för flickor i gymnasieskolan. Index för uppfattningen om det finns tydliga regler är på basis av frågor om eleven vet vilka regler som gäller på skolan, om lärarna förklarar vad eleverna får och inte får göra samt om vuxna ingriper när elever blir trakasserade eller mobbade.

Störst grupp elever som mobbar och/eller trakasserar andra elever finns enligt Stockholmsenkäten bland pojkar i åk 9. Den grupp som i störst utsträckning utsätts för trakasserier är flickor i åk 9.

I genomsnitt har andelen elever som utsätts för mobbning och andra trakasserier i åk 9 minskat från 17 % år 2008 till 14 % 2010. I gymnasieskolan är problem med mobbning och trakasserier genomgående mindre och nivåerna stabila över tid. Andelen elever i gymnasieskolan som uppger att de har blivit utsatta för kränkningar är 7 % både 2008 och 2010.

En slutsats man drar i Stockholmsenkäten är att det finns ett tydligt samband för båda könen mellan brottsbelastning och ha mobbat andra elever.

1.2 Stöd i lärandet

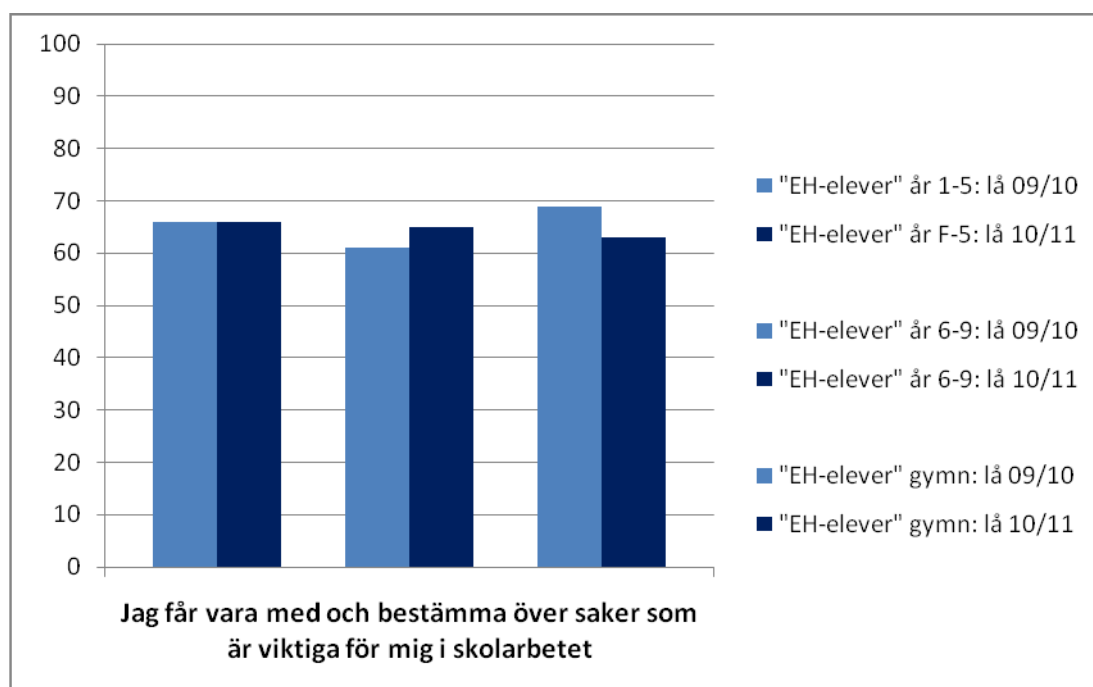

Figur 4

1.2.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs F-5

Av totalt 5371 elever i årskurs 4, svarar 85 % i skolhälsovårdens hälsoprofil att de för det mesta får den hjälp de behöver av sina lärare. Läsåret 08/09 löd frågan i hälsoprofilerna "Har du vid behov någon att vända sig till när du är ledsen eller orolig?" 97 % av eleverna svarade att de hade det, men om de då avsåg föräldrastöd eller om de avsåg stöd från skolpersonal framgick inte, varför svaren inte redovisades i något diagram.

Frågor om stödet i lärandet i elevhälsoenkäten, riktad till elever i årskurs F-5 som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare, handlar konkret om skolarbetet. Resultaten ligger högt. Mellan 88 – 95 % av eleverna instämmer helt el. huvudsakligen i påståenden om att de kontaktar sin mentor när de undrar över något, att lärarna bedömer de på ett positivt sätt och att de får extra hjälp när de behöver. Svaren som lämnades förra läsåret såg likadana ut.

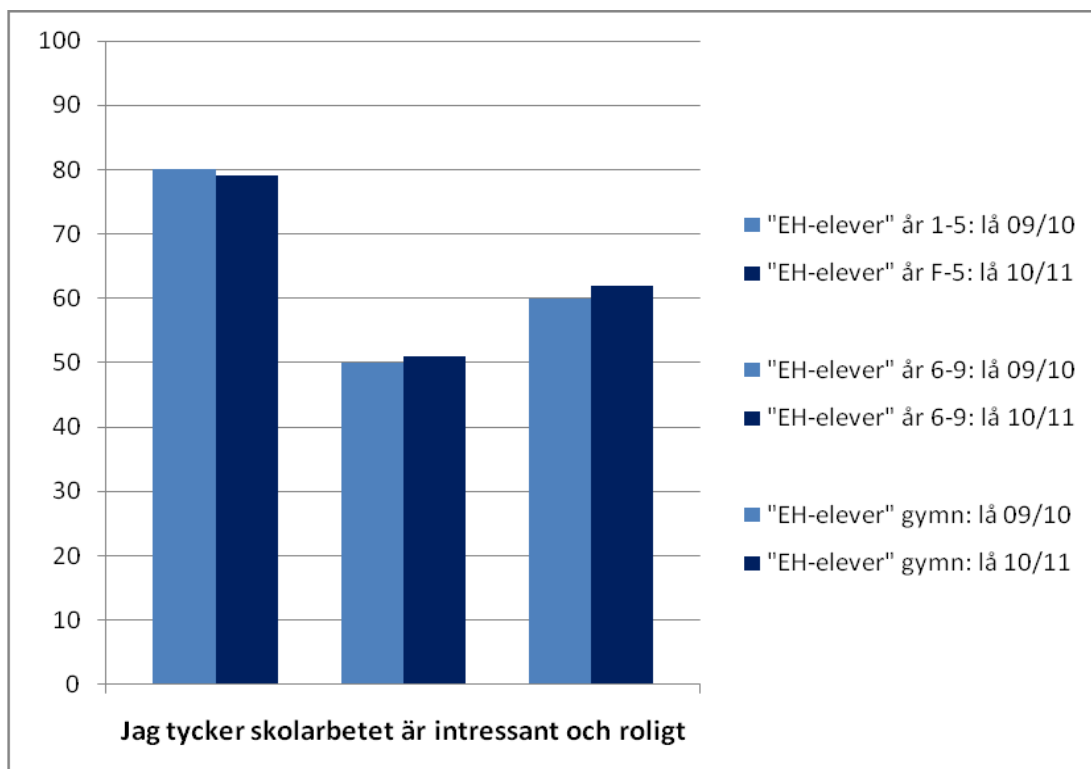
Figur 5

Mindre positivt inför stödet i lärandet är eleverna, både de som besvarar årets enkät och de som besvarade föregående läsårs enkät, när det kommer till huruvida de tycker att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolarbetet. Ca 65 % av eleverna instämmer helt el. huvudsakligen i att de får vara med och bestämma, men bara en dryg tredjedel av eleverna instämmer helt i påståendet om de har möjlighet till delaktighet.

1.2.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

Skolhälsovårdens hälsoprofil i årskurs 8 visar att 76 % av eleverna i Stockholms stads skolor upplever att de för det mesta får den hjälp de behöver av sina lärare. Eleverna i årskurs 8 var mer nöjda med stödet i skolan läsåret 08/09, då 87 % uppgav att de fick stöd (figur 4).

Elevhälsoenkäten för elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog i årskurs 6-9 visar att elever i behov av särskilt stöd på det stora hela uppfattar att de får stöd och uppmuntran i sitt lärande. Dock instämmer eleverna som besvarar elevhälsoenkäten mindre positivt i huruvida de kontaktar sin mentor om de undrar över något. 66 % av pojkarna och 72 % av flickorna instämmer helt el. huvudsakligen i att de kontaktar sin mentor när de undrar över något, men bara drygt 40 % av eleverna instämmer helt i det påståendet. Siffrorna var i stort sett identiska förra läsåret.

Figur 6

Att elevernas intresse för skolarbetet i årskurs 6-9 sviktar blir synligt. Ca 50 % instämmer helt el. huvudsakligen i påståendet att skolarbetet är intressant och roligt, men bara ca 20 % instämmer helt i påståendet. I stort sett samma siffror som förra läsåret.

Elevernas möjlighet till delaktighet har förbättrats något läsåret 10/11 i jämförelse med svaren läsåret 09/10. 65 % av både pojkarna och flickorna instämmer helt eller delvis i frågan om de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolarbetet (figur 5). Helt nöjda är dock liksom förra läsåret bara en fjärdedel av eleverna oavsett kön.

1.2.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan

Hälsoprofilerna för årskurs 1 gymnasiet ställer frågan "Får du hjälp av dina lärare när du behöver?" Majoriteten, 85 % av eleverna, uppger att de får den hjälp de behöver (figur 4). En förbättring från läsåret 08/09 då 77 % uppger att de fick den hjälp de behövde.

Av elevhälsoenkäten riktad till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog i årskurs 1-3 på gymnasiet framkommer också att majoriteten av eleverna instämmer i påståenden om att de får stöd i lärandet.

Andelen elever som tar kontakt med mentor när eleverna undrar över något är 70 % för pojkar och 76 % för flickor. Siffrorna läsåret 10/11 är något bättre än föregående läsår. 75 % av eleverna upplever att de får beröm och uppmuntran av sina lärare. Precis som förra läsåret svarar en stor andel elever, nästan 85 % att lärarna bemöter dem på ett positivt sätt.

76 % får extra hjälp när de behöver. Drygt 60 % av eleverna tycker att skolarbetet är intressant och roligt (figur 6) och drygt 70 % instämmer i påståendet att de valt rätt program. Siffrorna läsåret 10/11 överstämmer i stort med svaren från eleverna läsåret 09/11.

Gymnasieelever, 62 % av pojkarna och 64 % av flickorna, upplever att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga i skolarbetet (figur 5). Svaren från flickorna läsåret 10/11 ger uttryck för ett större missnöje med möjligheten att få vara med och bestämma jämfört med läsåret 09/10 då 71 % av flickorna tycker det. Det är dock bara en fjärdedel av gymnasieeleverna som instämmer helt i påståendet att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolan. En försämring i jämförelse med föregående läsår då en tredjedel av gymnasieeleverna helt instämde i påståendet.

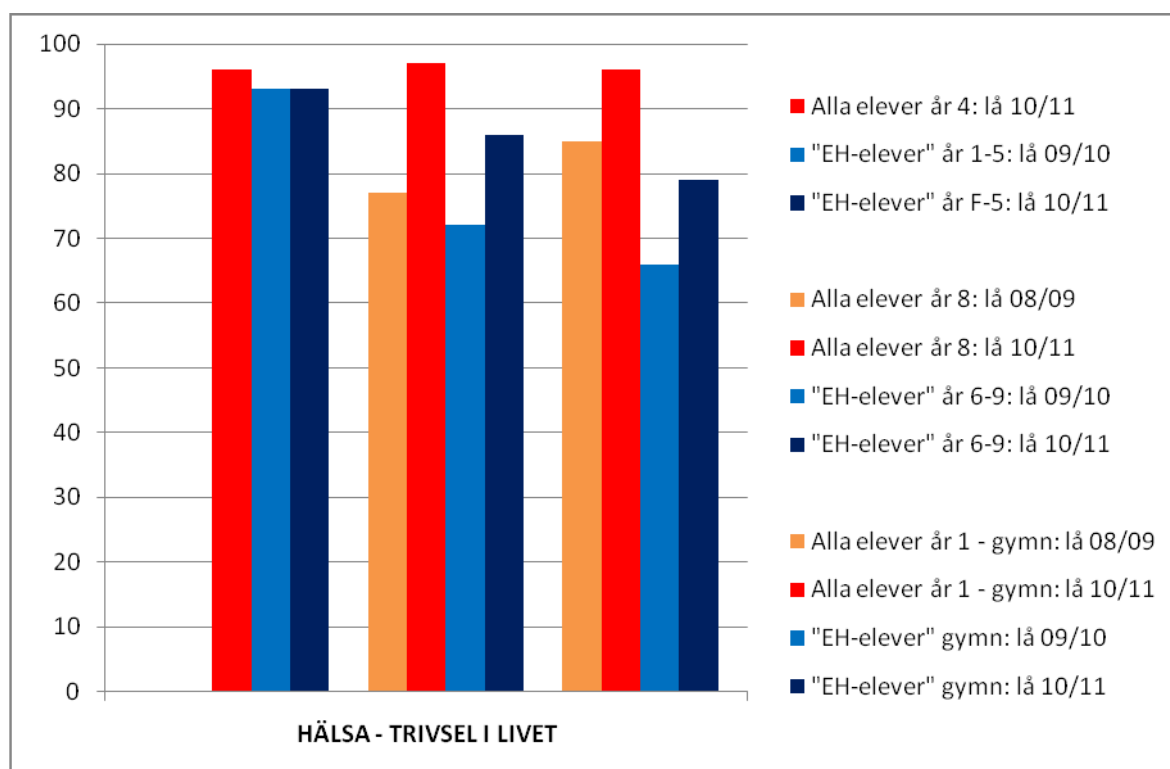
1.2.4 Stockholmsenkäten och stöd i lärandet

Elevernas uppfattning om sin skolsituation sammanfattas i Stockholmsenkäten i ett index (där lägsta värde är 0 och högsta värde är 100). Index på frågorna kring graden av positiv uppmärksamhet är 53 för både pojkar och flickor åk 9 samt 52 för pojkar och 51 för flickor i gymnasieskolan. Index bygger på elevernas svar på frågor om lärarna berömmar de som gör något bra i skolan, om skolan berättar för föräldrarna om eleven gjort något bra och om eleven får beröm från sina föräldrar.

Elevernas uppfattning om graden av inflytande sammanfattas i index 50 för pojkar och 52 för flickor i åk 9 samt 56 för pojkar och 59 för flickor i åk 2 i gymnasieskolan. Index för graden av inflytande är på basis av frågor om eleverna är med och planerar vad som ska göras i undervisningen, om eleverna får vara med och bestämma över sådant som är viktigt för dem och om eleverna tas på allvar i skolan.

Index för det Stockholmsenkäten beskriver som god anknytning till skolan visar 56 för pojkar och 55 för flickor i åk 9 samt 56 för båda könen i gymnasieskolan. Index speglar frågor om eleverna upplever skolarbetet meningslöst, om eleverna ser fram emot att gå till lektionerna och om skolarbetet gör eleven förvirrad.

1.3 Hälsa / Trivsel i livet

Figur 7

1.3.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs 1-5

I skolhälsovårdens hälsoprofiler för elever i årskurs 4 ställs frågan "Hur mår du oftast?" Eleverna har fått värdera sitt mående på en skala 1-4, 5-7 och 8-10 (där 10 är högsta värde). I diagrammet ovan (figur 7) har värdet på skalorna som redovisar måendet 5-7 och 8-10, lagts samman. 98 % av eleverna skattar sitt mående, trivsel i livet till mellan 5-10.

I föregående års Elevhälsorapport redovisades från hälsoprofilerna elevernas sömnvanor, frukostvanor och om man hade någon vuxen att tala med när man är ledsen eller orolig som indikatorer på elevernas hälsa och allmänna trivsel i livet.

Av totalt 5 913 tillfrågade elever i årskurs 4 08/09 uppgav 92 % att de sov gott. 96 % uppgav att de hade någon vuxen att tala med och 80 % av eleverna svarade att de alltid åt frukost.

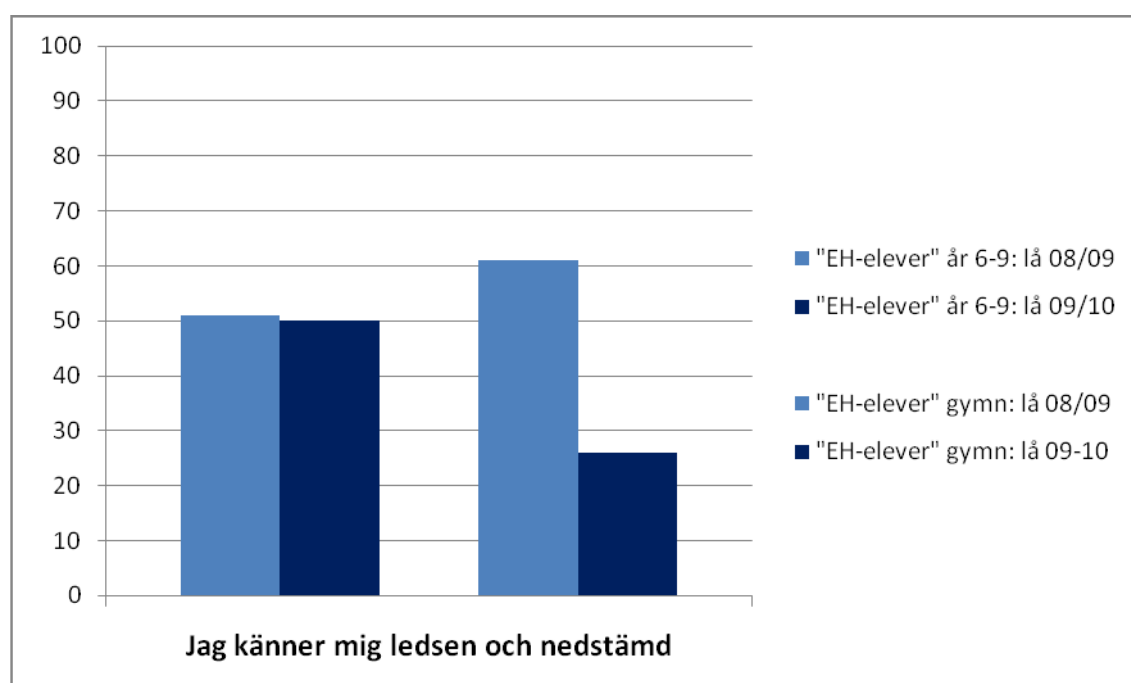
Indikatorer på Hälsa / Trivsel i livet har i elevhälsoenkäten till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare i årskurs 1-5 en något annan inriktning än hälsoprofilernas. I elevhälsoenkäten besvarar eleverna frågor under rubriken "Hälsa" om de äter skollunch och om de deltar i idrottslektionerna. Frågan om skollunch ställs också i hälsoprofilerna läsåret 10/11. I årskurs 4 uppgav 68 % av eleverna att de äter skollunch varje dag, 23 % att det gör det för det mesta, totalt 91 %. De allra flesta elever i årskurs 1-5 som besvarat elevhälsoenkäten, ca 90 %, instämmer helt eller delvis i påståendet att de äter skollunch varje dag och att de deltar i idrottslektionerna. Förra läsåret svarade eleverna på samma sätt (figur 10 och 11).

1.3.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

Skolhälsovårdens hälsoprofil i årskurs 8 visar att 97 % av eleverna skattar sin trivsel i livet på skalan 5-7 och 8-10. Det högsta värdet 8-10 skattas olika av pojkar och flickor. 72 % av flickorna och 80 % av pojkarna skattar sin trivsel i livet till 8-10. Ca 84 % av pojkarna och ca 70 % av flickorna av över 5000 tillfrågade uppgav läsåret 08/09 att de trivdes bra eller mycket bra med livet.

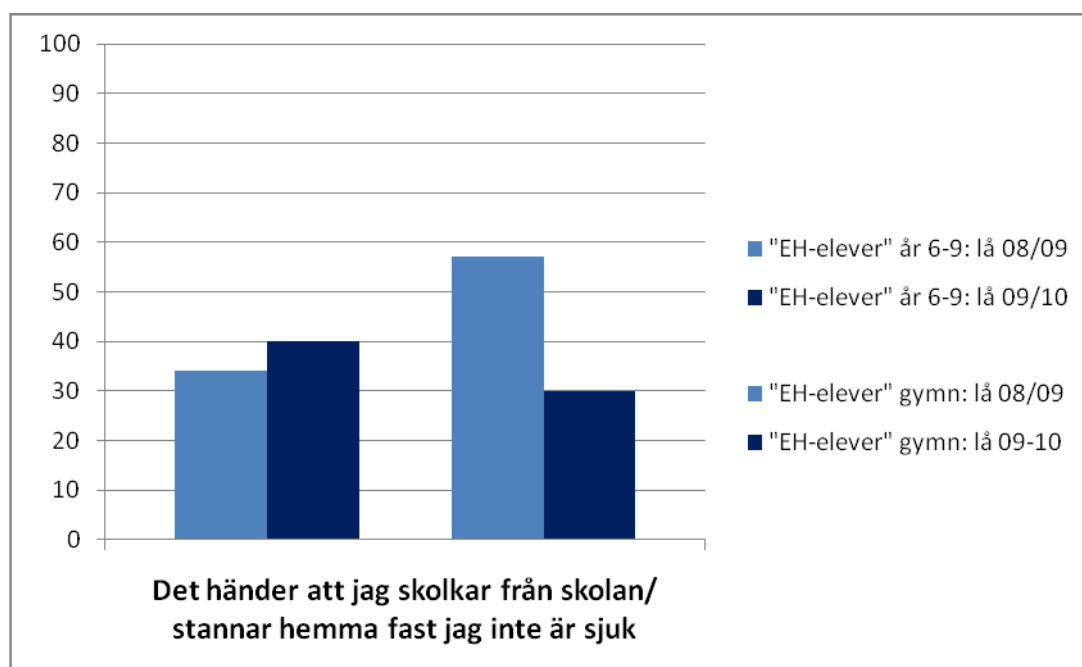
Hälsoprofilerna har över åren visat en trend bland framför allt flickor i årskurs 8 med olika stressrelaterade symtom. Huvudvärk en eller flera gånger i veckan, nedstämdhet och ledsamhet förekommer oftare hos flickor än hos pojkar i den åldersgruppen.

I skolhälsovårdens sammanställning läsåret 08/09 sågs en klar korrelation mellan hur flickor trivs med livet och förekomst av stressrelaterade symtom

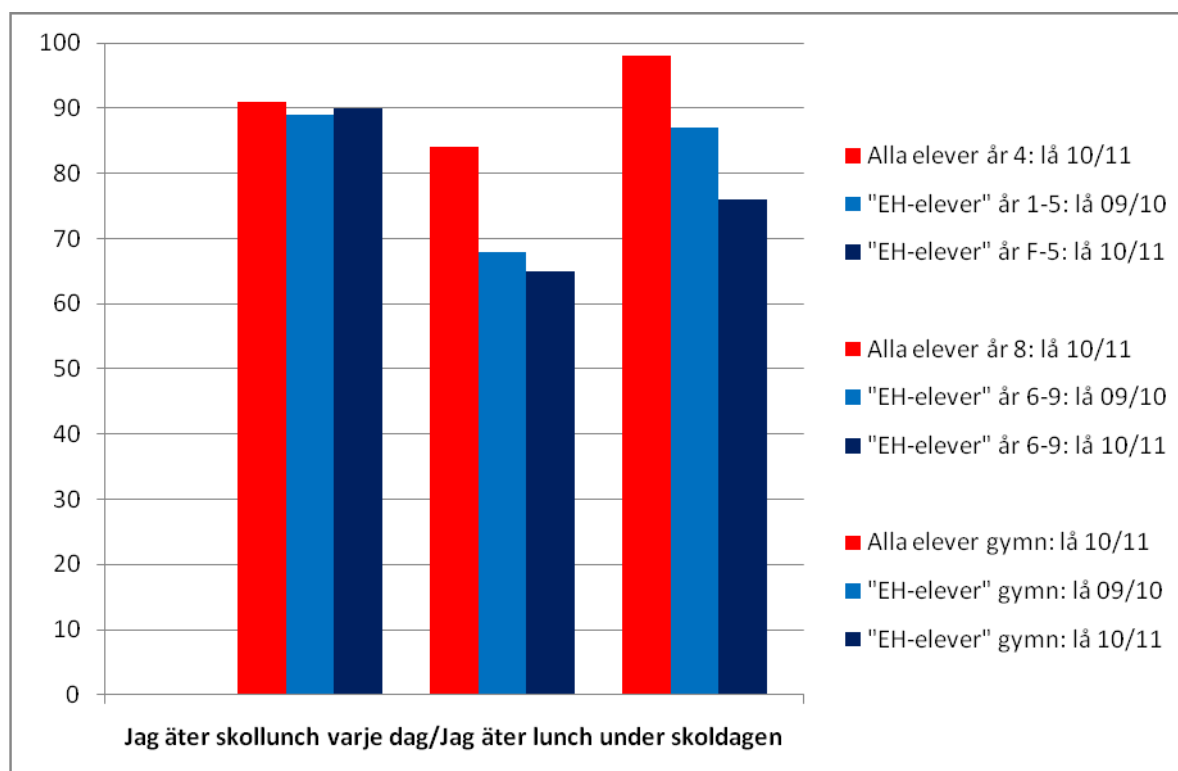
Figur 8

Enkätsvaren från elever som har kontakt med psykolog el. skolkuratorer i årskurs 6-9 ger en bild av elever som inte mår bra. 49 % av eleverna som har kontakt med skolkurator eller psykolog instämmer helt eller huvudsakligen i påståendet att de känner sig ledsna och nedstämda. Ingen större förändring sedan föregående läsår då motsvarande siffra var 51 %.

Figur 9

40 % av eleverna i grundskolans årskurs 6-9 som har kontakt med kurator eller psykolog instämmer i påståendet att det händer att de skolkar från skolan. En ökning från föregående läsår då 33 % instämde i påståendet.

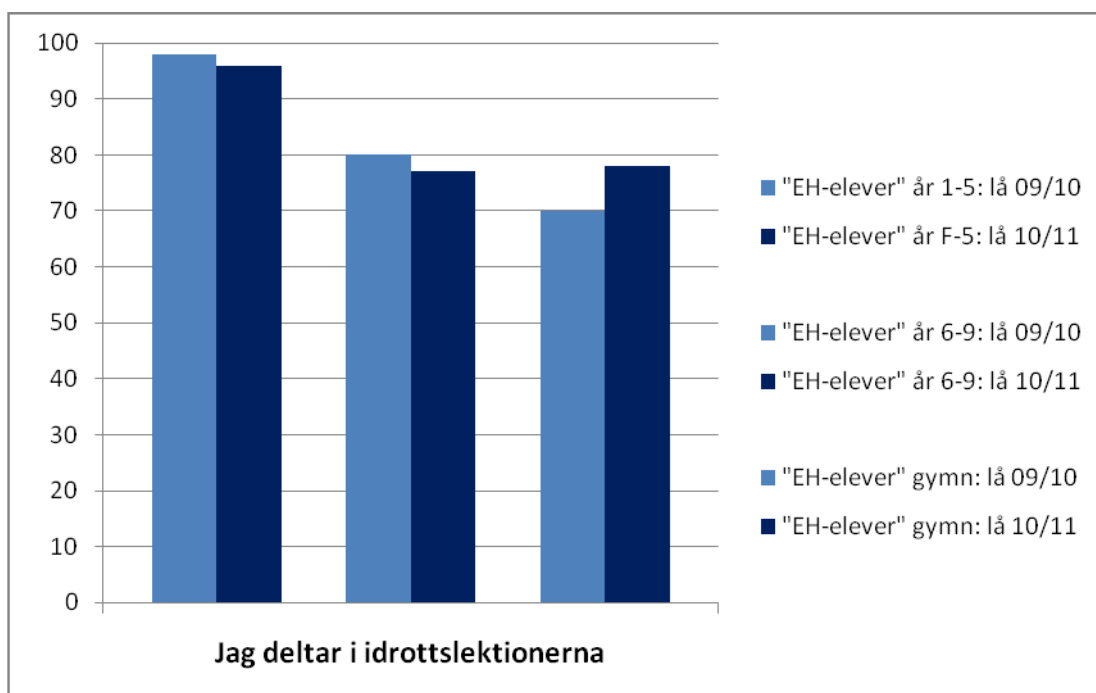

Figur 10

Frågan om du äter lunch varje dag i skolan ställs i skolhälsovårdens hälsoprofiler läsåret 10/11. 49 % av eleverna i årskurs 8 uppger att de äter lunch i skolan varje dag, 35 % uppger att de för det mesta äter skollunch, totalt 84 %.

Tendensen att inte äta skollunch varje dag och inte delta i idrottslektionerna tilltar med åren i grundskolan. Ca 64 % av eleverna i årskurs 6-9 som har kontakt med kurator eller psykolog instämmer helt el. huvudsakligen i påståendet att de äter skollunch varje dag. Bara drygt 40 % instämmer helt i påståendet. Eleverna instämde i högre grad i påståendet att de helt eller delvis äter skollunch varje dag läsåret 09/10.

Drygt 75 % av eleverna svarar att de deltar i idrottslektionerna (se figur 11). Siffrorna är något bättre för pojkar läsåret 10/11 jämfört med 09/10.

Figur 11

1.3.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 gymnasieskolan

Ställs resultaten från skolhälsovårdens hälsoprofiler för elever årskurs 1 gymnasieskolan samman, d.v.s. värdet på elevernas skattning av sin trivsel i livet på skalorna 5-7 och 8-10, så uppger 96 % ett värde mellan 5-10. Men liksom i årskurs 8 skattar flickorna sin hälsa och sin trivsel i livet lägre än pojkar. 68 % av flickorna värderar sitt mående till de högsta nivåer på skalan, mellan 8-10, medan 83 % av pojkarna gör det.

Skolhälsovårdens hälsoprofiler på gymnasiet årskurs 1 visade även läsåret 08/09 att flickor generellt sett mår sämre än pojkar. Hälsoprofilerna från 08/09 visade att flickor åt sämre, sov sämre, uttryckte missnöje med sin kropp, motionerade mindre och kände sig oftare trötta. Bland flickor på gymnasiet, liksom när det gällde flickor årskurs 8, fanns en grupp motsvarande som tenderade att hamna i en riskgrupp för såväl fysisk som psykisk ohälsa.

När eleverna i gymnasiet årskurs 1 svarade på skolhälsovårdens hälsoprofilsfråga ”Hur trivs du med livet”? 08/09 svarade över 90 % av pojkarna att de trivdes bra eller mycket bra, medan knappt 80 % av flickorna uppgav samma sak (figur 7).

Skolhälsovårdens hälsoprofiler i gymnasieskolan årskurs 1 visar att 76 % av eleverna äter lunch varje dag, 22 % gör det för det mesta, totalt 98 %. Dock framkommer inte om lunchen intas i skolmatsalen.

Svaren från elevhälsoenkäten som riktas till elever i årskurs 1-3 på gymnasiet som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog visar att en grupp elever under sin skoltid avstår från att äta skollunch (figur 10). I gymnasieskolan handlar det om ca 25 % av eleverna som har kontakt med elevhälsans personal. Ca 75 % av eleverna instämmer i påståendet helt eller delvis att de äter skollunch varje skoldag. Men det är bara hälften som helt instämmer i påståendet. Pojkar och flickor svarar ungefär lika. I jämförelse med läsåret 09/10 har pojkarna börjat äta sämre.

Eleverna som svarade på årets enkät deltar i högre utsträckning i idrottslektionerna än eleverna som svarade läsåret 09/10. 78 % av både pojkarna och flickorna instämmer helt eller delvis i att de deltar i idrottslektionerna, helt instämmer dock bara 50 % av eleverna oavsett kön.

Förra läsåret 09/10 uppgav över hälften av gymnasieeleverna som träffar psykolog eller skolkurator att de ibland stannar hemma från skolan fast de inte är sjuka (figur 9). Den siffran har förändrats. I årets elevhälsoenkät uppges 30 % av eleverna som träffar skolkurator att det händer att de stannar hemma fast de inte är sjuka.

I jämförelse med föregående läsår är det betydligt färre elever som träffar skolkurator läsåret 10/11 som instämmer helt eller delvis i att de känner sig ledsna eller nedstämda (figur 8).

1.3.4 Stockholmsenkäten och elevers trivsel i livet (psykiska hälsa)

Generella slutsatser som dras i Stockholmsenkäten om elevers psykiska hälsa är att pojkar mår bättre än flickor både i åk 9 och i åk 2 gymnasieskolan. Skillnaden i pojkars och flickors självupplevda hälsa uppges vara relativt stor. Det indexantal för psykosomatisk hälsa som presenteras i rapporten bygger på frågor om huvudvärk, ”nervös mage”, dålig aptit, svårt att somna och dålig sömn. Enligt det indextalet har ca 70 % av pojkarna i åk 9 och något färre ca 65 % av pojkarna i åk 2 i gymnasieskolan god psykisk hälsa. Medan 55 % av flickorna i åk 9 har god psykisk hälsa och något färre ca 53 % av flickorna i åk 2 i gymnasieskolan har det.

Alkoholkonsumtionen har generellt minskat i 2010 års mätning, i synnerhet bland flickor i åk 9. Andelen elever som inte dricker alkohol alls i åk 9 har ökat med ca 5 % för både pojkar och flickor mellan år 2008 och 2010. Från 39 % för pojkar och 31 % för flickor till 44 % för pojkar och 36 % för flickor. Variationen mellan skolor är stor. I några skolor på Järvaområdet är andelen elever i åk 9 som inte dricker alls upp till 70 % medan i andra skolor i västra och sydvästra Stockholm samt innerstaden ligger konsumtionen bland elever i åk 9 en bra bit över genomsnittet för staden.

Alkoholkonsumtionen bland flickor har minskat, dock uppger ca 55 % av flickorna både i åk 9 och åk 2 gymnasieskolan att de har varit berusade någon eller några gånger under den senaste förveckelsperioden.

År 2008 kunde man i Stockholmsenkäten se en ökning av narkotikaanvändningen i samtliga grupper. Den negativa utvecklingen fortsätter 2010, t.ex. pojkar i åk 2 gymnasieskolan en ökning från 25 % 2008 till 32 % 2010. Undantaget är flickor i åk 9 där en svag minskning har skett, från 12 % till 10 %.

Andelen elever som röker dagligen eller ibland har ökat något bland pojkar i båda åldersgrupperna i 2010 års mätning, från 18 % pojkar i åk 9 2008 till 22 % och pojkar i åk 2 gymnasieskolan från 25 % till 30 %. Utvecklingen bland flickor är mer stabil, 39 % av flickorna i åk 2 i gymnasieskolan både 2008 och 2010 och runt 27 % för flickor i åk 9.

När det gäller elever som begått brott eller har blivit utsatta för brott gäller en minskning i 2010 års mätning. Det handlar då om allvarliga egendomsbrott. 29 % av pojkarna i åk 9 och 22 % av flickorna har snattat och 20 % av pojkarna i åk 9 och 13 % av flickorna har klottrat. Den genomsnittliga siffran för andelen elever i åk 9 som snattat och klottrat är särskilt hög i vissa skolor bl.a. i innerstaden.

1.4 Summerat resultat

Både skolhälsovårdens hälsoprofiler, elevhälsoenkäten som besvarats av elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare samt Stockholmsenkäten visar att flertalet elever i Stockholms skolor känner sig trygga i skolan och trivs i skolan.

När frågorna i elevhälsoenkäten går in lite mer specifikt under rubrikerna: trygghet och trivsel och stöd i lärandet framkommer en grupp elever på mellan 20-35% i både grund- och gymnasieskolan som har synpunkter på stämningen i klassen. Det gäller framför allt elever i åk 6-9. Samma uppfattning gav eleverna uttryck för i förra läsårets enkät. Av gymnasieelevernas svar framgår att trivsel i klassen förbättrats något i jämförelse med föregående läsår.

Ett område som kan vara förknippat med stämningen är förekomsten av kränkningar och mobbning. Redan i årskurs F-5 framkommer ett visst missnöje med stämningen i klassen och det missnöjet håller sig i årskurs 6-9 och i gymnasiet. I åk 6-9 instämmer endast 28 % av flickorna helt i att stämningen är god i klassen, vilket kan vara ett tecken på att de känner sig utsatta för trakasserier och kränkningar. Enligt Stockholmsenkäten är flickor i åk 9 den grupp som i störst utsträckning utsätts för trakasserier. Störst grupp elever som mobbar och/eller trakasserar andra elever finns enligt Stockholmsenkäten bland pojkar i åk 9.

Bristen på arbetsro är också ungefär ett lika stort problem läsåret 10/11 som det var läsåret 09/10. Det visar sig i elevernas svar redan i årskurs F-5. I årskurs 6-9 uttrycker nästan hälften av de svarande att de inte upplever arbetsro i klassen. I gymnasieskolan har upplevelsen av arbetsro förbättrats sedan läsåret 09/10.

I Stockholmsenkäten redovisas ett index på elevernas uppfattning om det finns tydliga regler i skolan på mellan 70 – 73 (där 100 är högsta värde). Det borde tyda på att flertalet elever i vart fall i åk 9 och i åk 2 i gymnasieskolan är klara över vilka regler som gäller i skolan om vad

man får göra och inte göra. Huruvida det har någon inverkan på arbetsron och förekomsten av kränkningar framkommer inte.

Flertalet elever som besvarat skolhälsovårdens hälsoprofiler 08/09 och 10/11 samt elevhälsoenkäten både 09/10 och 10/11 uppger att de har stöd och uppmuntran av sin lärare/mentor i skolan. Däremot är eleverna som besvarat elevhälsoenkäten i något mindre grad benägna att själva kontakta sin mentor när de undrar över något.

Enligt Stockholmsenkäten är eleverna i åk 9 och åk 2 i gymnasieskolan inte helt nöjda den återkoppling de får på sitt skolarbete. Index på frågorna om de får positiv uppmärksamhet från sina lärare och föräldrar ligger runt 50 för både pojkar och flickor (där 100 är högsta värde) i både åk 9 och åk 2 gymnasieskolan.

Det eleverna som besvarat elevhälsoenkäten framförallt är missnöjda med är möjligheten att få vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolarbetet. Elevernas svar skiljer sig bara marginellt mellan läsåren. Runt 35 % av eleverna i samtliga årskurser och oavsett kön uttrycker missnöje med möjligheten att få vara delaktig. Svaren i Stockholmsenkäten stöder svaren i elevhälsoenkäten.

Att skolarbetet går från att flertalet elever i åk F-6 instämmer helt eller delvis i att det är intressant och roligt till att endast 50 % gör det, är kanske inte helt oväntat. Tonårstiden upplevs av många ungdomar som en tid när mycket annat än skolarbetet upptar tankar och energi. Intresset verkar komma tillbaka för en del under gymnasietiden.

Sammanställningen av hälsoprofilerna i årskurs 8 som relaterar till trivseln med livet visar att de allra flesta elever trivs med livet. Det finns emellertid en trend hos framför allt flickor i årskurs 8, att olika stressrelaterade symtom blir vanliga. Huvudvärk en eller flera gånger i veckan, nedstämdhet och ledsamhet förekommer oftare hos flickor än hos pojkar i den åldersgruppen. Skolhälsovården uppmärksammar särskilt en grupp flickor i yngre tonåren som riskerar att hamna i riskbeteende karakteriserat av skolk, missbruk och frekventa sexuella kontakter.

Stockholmsenkäten rapporterar liknande uppgifter. Enligt den undersökningen från 2010 beskrivs den självupplevda psykiska hälsan bland flickor som god bara hos 55 % av flickorna i åk 9 och 53 % av flickorna i åk 2 gymnasieskolan. Även om alkoholkonsumtionen minskat något mellan mätningarna 2008 och 2010 så rapporterar 55 % av flickorna både i åk 9 och åk 2 gymnasiet att de varit berusade någon eller några gånger under den senaste fyra veckors perioden. Runt en tredjedel av flickorna röker dagligen både i åk 9 och i åk 2 gymnasieskolan.

För pojkar föreligger en oroande utveckling när det gäller narkotikaanvändning enligt Stockholmsenkäten. T.ex. har 32 % av pojkarna i åk 2 gymnasieskolan uppgivit att de använt narkotika, en ökning från 25 % 2008!

Enkätsvaren från elever som har kontakt med psykolog eller kurator i årskurs 6-9 bekräftar ytterligare bilden av att många elever i den ålderskategorin inte mår bra. Hälften av eleverna som har kontakt med psykolog eller kurator uppger att de känner sig ledsna och nedstämda. 40 % av eleverna som har kontakt med psykolog eller kurator svarar i enkäten att det händer att de skolkar/stannar hemma från skolan fast de inte är sjuka.

Bilden förändras i svaren från eleverna i gymnasieskolan.

Elevernas benägenhet att ta ansvar för sin hälsa genom att äta skollunch varje dag och att delta i idrottslektionerna verkar något sjunkande mellan läsåret 09/10 och 10/11. Det gäller för eleverna i åk 6-9 och gymnasieskolan när det gäller skolluncherna och åk 6-9 när det gäller idrotten. En viss förbättring vad gäller deltagandet i idrottslektionerna kan märkas i gymnasieskolan.

1.5 Analys och reflektioner

1.5.1 Trivsel i skolan

1.5.1.1 Trivsel och trygghet förutsättningar för lärande

Resultaten på frågorna, *Jag känner mig trygg i skolan* och *Jag trivs i skolan* visar att de allra flesta elever både trivs och känner sig trygga i skolan. Att trivas och känna sig trygg är också grundläggande för välbefinnandet och ger förutsättningar för lärandet.

Att skolan inte bara är centrum för inläring och kunskap utan också en social mötesplats har visat sig i tidigare Elevhälsorapporter (08/09 och 09/10/). Då hänvisades bl.a. till Sherps skolutvecklingsforskning (Sherp, 2004) som skriver att goda relationer med vänner och lärare påverkar inte bara välbefinnande hos unga, utan leder även till bättre skolprestationer. I en skola som präglas av ett starkt ledarskap, tydliga mål och en trygg miljö ökar trivseln och förutsättningarna för goda prestationer blir bättre. Sherps forskning visar att det finns ett tydligt samband mellan ett gott lärande och att klimatet i klassen är sådant att eleverna känner sig trygga att reflektera och uttrycka sina ståndpunkter. Det är alltså i första hand en mot lärandet dedicerad trygghet som avses, vilket lätt kan glömmas bort när man i Elevhälsorapporten redovisar skoltrivsel och lärande var för sig. Det är inte helt klart om det är en skoltrivsel relaterat till arbetet under lektionerna eleverna avser när de besvarar enkäter om hur de trivs i skolan. Deras svar kan kanske mer spegla hur de trivs med sina kompisar på rasten.

Läroledarskapets utveckling för trivsel och lärande betonas på många håll i forskningen. I rapporter både från Skolverket (Skolverket, 2011) och Statens Folkhälsoinstitut (2009) talas det om att en lärare systematiskt måste arbeta med att utveckla sig själv som ledare, vara tydlig i sin undervisning, ge återkoppling och bygga upp goda relationer till sina elever för att främja trivsel och lärande. I Skolverkets rapport konstateras att goda sociala relationer och ett bekräftande och positivt skolklimat också har positiv inverkan på möjligheter att reducera mobbning. Eleverna känner tilltro till skolans personal och skolmiljön upplevs trygg.

1.5.1.2 Arbetsro

Många elever upplever att det inte är arbetsro på lektionerna. Av svaren på elevhälsoenkäten både läsåret 09/10 och 10/11 framkommer att en förhållandevis stor andel elever som har kontakt med kurator, psykolog och/eller speciallärare/specialpedagog inte har arbetsro på lektionerna. I årets rapport är det runt 40 % oavsett årskurs och stadium som inte instämmer i påståendet helt eller delvis att de är arbetsro på lektionerna.

Enligt Kvalitetsredovisningen för stadens skolor läsåret 09/10 visade Skolundersökningen vt-10 att "elever och föräldrar i alltför låg grad upplever att det är lugn och arbetsro i klassen". I åk 2 var det endast 52 % av föräldrarna som ansåg att deras barn kunnat arbeta utan att bli störd, i åk 5 var det 58 % av eleverna och i åk 8 42 %. I gymnasieskolans åk 2 uppgav 67 %

av eleverna att de kan arbeta utan att bli störda. Skillnaderna är stora såväl mellan som inom skolor och flickor anser sig generellt sätt i högre grad störda än pojkar.

Bristen på arbetsro, som många elever upplever, illustrerar att elevers skoltrivsel inte helt hänger ihop med hur de upplever situationen i klassrummet under lektionerna. Bristen på arbetsro illustrerar också betydelsen av att skapa en klassrumssituation som medger arbete och utveckling. Mot bakgrund av det är IFAU:s rapport (Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering) intressant att belysa. IFAU ställer frågan om vad som är betydelsefullt för framgångsrikt lärararbete.

Enligt rapporten så kan man identifiera tre kompetensdimensioner; *Relationskompetens*, vilket innebär en positiv social kompetens där läraren visar respekt, tolerans och intresse för eleverna. Lärare med denna kompetens kombinerar ledning av elevernas arbete med elevaktiverande och elevmotiverande insatser.

Regelledningskompetens avser förmåga att etablera regler för klassens uppförande och arbete. Detta innebär att läraren involverar eleverna i strukturering och val av aktiviteter. Det innebär också att lektionerna startas enligt schema, och att huvuddelen av tiden används till undervisning. Det innebär också en förmåga att fokusera klassens uppmärksamhet på de centrala delarna av innehållet, repetition av viktiga principer, och snabb relevant feedback.

Didaktikkompetens, innebär att läraren har goda ämneskunskaper, på vilken grund undervisningen kan genomföras på flexibla sätt, och anpassas efter elevernas behov och lokala förhållanden. Det innebär också att läraren ställer upp tydliga mål, såväl på längre som på kortare sikt, och planerar och genomför undervisningen så att undervisningstiden maximeras.

1.5.1.3 Trygghet och förekomsten av kränkningar

Att en trygg miljö med goda sociala relationer och ett bekräftande, positivt skolklimat reducerar mobbning skriver Skolverket om i sin rapport (Skolverket, 2011). En förhållandevis stor andel elever som besvarat elevhälsoenkäten upplever inte att stämningen i klassen är bra. Redan i åk F-5 framkommer ett missnöje med stämningen i klassen. I åk 6-9 ökar missnöjet, framför allt bland flickor, för att minska i gymnasieskolan. Det kan tyda på att ett antal elever, framför allt flickor, i grundskolan upplever sig utsatta för kränkande handlingar och/eller mobbning.

7-8 procent av landets grundskoleelever är mobbade. Det motsvarar cirka 50 000 elever. Av dem är 1,5 procent långvarigt mobbade, under ett år eller längre. En procent av eleverna har angett att de utsatts för nätmobbning. Siffrorna är hämtade ur Skolverkets rapport, Utvärdering av metoder mot mobbning (2011). Skolinspektionens senaste statistik (april 2011) visar att det är vanligast att pojkar anmäler kränkningar i skolan till BEO (barn- och elevombudsmannen). 55 procent av de inkomna anmälningarna gäller pojkar som anger att de blivit kränkta. Motsvarande siffra för flickor är 36 procent. Sammantaget rör 44 procent av anmälningarna 2010 fall där eleverna kränkts av personal.

Skolverkets slutsats efter utvärdering av åtta mobbningsförebyggande program på grundskolan är att inte rekommendera något program i sin helhet. Man menar att det finns inslag i alla programmen som är ineffektiva. Några av dem kan rent av öka mobbningen. Där nämns bland annat elever som utbildas till kamratstödare som ska rapportera till skolpersonal, särskilda lektioner för alla elever att utveckla social och emotionell kompetens.

Rapporten visar att pojkar och flickor mobbas i lika stor utsträckning, men att mobbningen ser olika ut. Pojkar mobbas oftare fysiskt och flickor oftare socialt. När det gäller vilka antimobbningsinsatser som är effektiva så påverkar ordningsregler och disciplinära åtgärder pojkar mer. Rastvaktsystem påverkar flickor positivt. Rådet som Skolverket ger skolorna i deras arbete att förebygga och åtgärda mobbning är att utgå från den egna skolans unika förutsättningar och behov. Vilket kräver årligen återkommande kartläggningar av elevernas arbetsmiljö, ett systematiskt arbete med förbättringar utifrån vad kartläggningen visar och att eleverna görs delaktiga i det arbetet.

1.5.1.4 Trygghetsgrupper – en metod att arbeta hälsofrämjande och förebyggande

Genom en indelning av eleverna i fasta grupper, trygghetsgrupper” främjas utvecklingen av inbördes goda relationer. Samtidigt som det ger läraren möjlighet att på ett enkelt sätt upptäcka och förebygga svårigheter i relationer mellan elever.

Uttrycket ”individens identitet förutsätter en gruppidentitet” speglar gruppens livsviktiga funktion för människan. Man ser aldrig bilden klart av sig själv om man inte har någon att spegla sig i och utvecklas tillsammans med. I gruppen bearbetas den sociala samlevnaden bland annat genom lärarens gruppsamtal med eleverna. Organiseras och bearbetas inte samlevnaden, hamnar det sociala samspelet i händerna på eleverna själva. De skapar sina grupper själva som blir informella och risken för mobbning och utstötning blir stor. Fasta tydliga strukturer med smågrupper om 5-8 elever, som varar över tid underlättar att göra varje elev synlig. I den formella gruppen blir man inte bortvald och den är tillräckligt liten för att elever utan stress kan bygga relationer. Läraren kan följa elevernas utveckling och kan sätt in åtgärder i tid om något inte skulle stå rätt till.

1.5.1.5 Sammanfattning trivsel i skolan

I likhet med tidigare år besvarar elever årets hälsoprofil och elevhälsoenkät med att de trivs och känner trygghet i skolan. Ofta förknippas trivseln med möjligheten till goda relationer. I forskningen betonas betydelsen av att bygga upp goda relationer mellan elever och elever och elever och lärare. Det som då särskilt framhålls (t.ex. Sherp, 2004) är betydelsen av att klimatet i klassen är sådant att eleverna känner sig så trygga med varandra att de fritt kan reflektera och uttrycka sina åsikter, d.v.s. det är betydelsen av trygghet för lärandet som avses. När elever besvarar enkäter där frågan ställs om de trivs och känner sig trygga i skolan, är det inte säkert att det är tryggheten att reflektera och uttrycka sina åsikter i undervisningen som de menar. Trivsel kanske för elever i första hand speglar trivseln i kompisgänget på rasten.

I Elevhälsorapporten sker en uppdelning mellan skoltrivsel och lärande som egentligen inte låter sig göras. Trygghet och trivsel i skolan ska hänga ihop med att eleverna utvecklas och lär sig. Att arbeta med trygghet och trivsel är en del av lärandeprocessen. Lärarledarskapet måste ständigt utvecklas för att kunna ge de positiva klimatförutsättningar som elevernas lärande förutsätter. I svaren på elevhälsoenkäten liksom svaren i Skolundersökningen framkommer att många elever inte upplever arbetsro på lektionerna, d.v.s. förutsättningarna för ett positivt klimat för lärande saknas. I en rapport från IFAU har man sammanfattat vad som är betydelsefullt för ett framgångsrikt lärararbete: relationskompetens, regelledningskompetens och didaktikkompetens.

1.5.2 Stöd i lärandet

Andelen elever i Stockholm som inte når målen i alla ämnen är i stort sett oförändrad sedan 10 år tillbaka. Vad som påverkar elevernas studieresultat är en högaktuell fråga idag i Sverige, mot bakgrund av att svenska skolelever visar sjunkande resultat i internationella jämförelser.

En lång rad olika förklaringar förs fram i den offentliga debatten. En redogörelse för några av de orsakssamband som presenterats i senare års skolforskning presenteras nedan.

1.5.2.1 Studieresultat och delaktighet

Elevernas sammanställda svar från elevhälsoenkäten, liksom sammanställningen av skolhälsovårdens Hälsoprofiler visar att de är nöjda med det stöd de får från sina lärare och de trivs med sin skolsituation. Däremot är eleverna mindre nöjda med möjligheten att få vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolarbetet. Betydelsen av delaktighet för sitt lärande lyftes fram i föregående års Elevhälsorapport (09/10). Där hänvisades till undersökningar som visade att elevers delaktighet i den egna lärandeprocessen stärker deras lärande. Skolor som arbetar med delaktighet som strategi både generellt i undervisningen och som metod att möta enskilda elevers behov, utvecklar eleverna både socialt och kunskapsmässigt.

1.5.2.2 Studieresultat och klasstorlek

En huvudslutsats som dras i IFAU:s rapport (Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, rapport 2010:13) är att kvantitativa resursfaktorer, som lärartäthet och klasstorlek har betydelse för elevernas resultat. Positiva effekter av minskning av klasstorlek verkar i första hand förekomma i lägre årskurser, (årskurs 0-3). Något som också Westling Allodi slår fast i sin rapport (Rapport IX). Effekterna är enligt IFAU:s rapport starkast för elever med utländsk bakgrund och elever med svagare socio-ekonomisk bakgrund. De små klasserna (13-17 elever) var mer effektiva när det gällde att socialisera eleverna till skolmiljön, t ex att lära sig reglerna för när och hur man skall arbeta med olika typer av skoluppgifter. Något som har störst betydelse för de barn som inte haft tillfälle att förvärva dessa färdigheter i hemmiljön. Även läsinläring kan gynnas av mindre klasser. De positiva effekterna av att ha gått i en liten klass kvarstod i stor utsträckning upp genom skolåren enligt IFAU-rapporten.

1.5.2.3 Studieresultat och social bakgrund

Att gå i en klass med mellan 13-17 elever får effekt på lärandet framförallt för yngre elever med svagare socio-ekonomisk bakgrund, enligt ovan IFAU:s rapport.

Även den brittiska forskaren Pamela Sammons (Sammons, 1999) har visat vilken betydelse skolans och undervisningens utformning har för elever med svagare socio-ekonomisk bakgrund. Hon benämner de skolor som lyckats som ”effektiva skolor”. Där har undervisningen ett tydligt syfte med strukturerade lektioner och anpassad pedagogik. Lärarna klargör målen för lektionen och hänvisar också till dem för att behålla fokus. Några delar som är särskilt viktiga är undervisningens kvalitet med elevernas kunskaper i fokus, ett varmt och omhändertagande klimat och att eleverna känner sig uppskattade som människor.

Ett liknande resonemang som Sammons förs av Skolverket (2008) som skriver att lärandemiljöer som lyckas bäst med att motverka negativa effekter av exempelvis socioekonomiska bakgrundsfaktorer är skolor där eleverna känner sig uppskattade, bekräftade och stimulerade. Det är inte skolor med miljöer där hård disciplin utövas.

M. Novak (Novak, 2010) har i sin avhandling visat att barn med lägre socio-ekonomisk bakgrund kan behöva extra stöd för att lyckas. Resultat från avhandlingen visar dock att elever från lägre samhällsklasser ofta är mindre omtyckta av lärare och kamrater och därför får mindre stöd. Dessa elever är också underrepresenterade på högre utbildningar.

1.5.2.4 Studieresultat och utländsk bakgrund

Var femte grundskoleelev har utländsk bakgrund. Skolinspektionen tog 2010 fram en övergripande rapport (2010:16) som visar att flertalet skolor har ett svagt interkulturellt perspektiv. Det är sällsynt att skolan kopplar verksamheten till något som den flerspråkiga eleven känner igen och som skulle kunna skapa sammanhang och förståelse. I undervisningen tar man sällan tillvara barnens olika erfarenheter och kulturella bakgrunder.

Modersmålsundervisningen lever sitt eget liv. Skolan följer sällan upp resultaten i ämnet och elevens kunskapsutveckling nämns sällan i utvecklingssamtalen eller i elevens individuella utvecklingsplan.

Det Skolinspektionen (2010:16) rekommenderar är bland annat: ta reda på elevens erfarenheter och knyt undervisningen till den, låt språkutvecklingen ingå i alla ämnen i syfte att skapa mening och förståelse hos eleven, utveckla samverkan med modersmåls lärare och övriga lärare så att modersmålsundervisningen får ett samband med övriga ämnen och blir en likvärdig del, bevaka så att elever som behöver det får studiehandledning på modersmålet.

1.5.2.5 Studieresultat och förväntningar

En annan aspekt på elevers lärande, som också kan hänga samman med ovan resonemang om socioekonomisk bakgrund, är kraften i de förväntningar på elevers lärande som skolan har. Skolverkets skriver i sin kvalitetsgranskning 2010 att lärarnas höga förväntningar på att alla elever ska kunna utveckla sitt lärande och nå högre resultat har en avgörande betydelse. Det förutsätter att lärarna tror att alla kan lära och att de kan förmedla en tillit till elevernas förmåga.

J. Lindgrens visar i sin avhandling vilken inverkan förväntningar har på elevernas studieresultat. Han slår fast att låga förväntningar på elever bidrar till att de inte uppnår målen. Han menar att stora sociala skillnader i samhället sätter ramar för unga människors framtid och skolan favoriserar elever med medelklassbakgrund. Den ideala eleven ska vara självständig, ansvarstagande och självgående. Den ska ta egna initiativ för att lära. Elever som inte klarar att uppfylla denna bild betraktas som förlorare och på dem har skolan låga förväntningar. Däribland finns elever med utländsk bakgrund och elever som har sämre ekonomiska och sociala förhållanden. Så borde det inte vara menar Lindgren, för det han ser i sin undersökning är att det är just ibland dessa grupper som de finns som är mest positiva till utbildning. Elever som kommer från familjer som har tvingats fly på grund av krig eller politisk förföljelse har det förflutna ständigt närvarande i familjen. Det tillsammans med familjens position som invandrare i Sverige medför att föräldrarna poängterar vikten av utbildning, goda skolresultat och skötsamhet, det vill säga att lyckas i såväl skola som samhälle.

Lindgren lyfter också frågan vilka förväntningar som eleverna i utsatta områden har med sig in i skolan och hur de bemöts av lärarna. Lindgren föreslår att man ska ta tillvarata den energi som finns hos många av dessa elever utan att i förväg bestämma vad eleverna är kapabla att göra och vilka mål de kan uppnå. Det handlar om elevnära och anpassad undervisning, kanske också om att omvärdera kunskaper i till exempel språk, som inte traditionellt tillmätts värde i skolan.

Familjehemsplacerade barn och ungdomar underpresterar i skolan, trots att deras begåvningsresurser i genomsnitt är normala. Även här visar forskning att lärares negativa förväntningar på elevers skolprestationer är en viktig orsak till att omhändertagna barn får sämre utbildning. Den främsta skyddande faktorn mot sociala problem och psykisk ohälsa är

framgång i skolan och att få en utbildning (Bo Vinnerljung 2006). SkolFam – ett skolprojekt inom Familjehemsvården med ett forskarstött samverkansarbete mellan skola och socialtjänst i Helsingborgs stad år 2005-2008 har arbetat fram en modell för hur familjehemsplacerade barn genom konkret stöd ska få goda skolresultat. Metoden finns nu på flera håll i landet och används för flera andra socialt utsatta barn som har svårt att klara skolan, som barn i familjer med långvarigt försörjningsstöd och barn som nyligen kommit till Sverige.

1.5.2.6 Studieresultat och motivation

Ytterligare aspekter på lärande och studieresultat är lekens och berättandets betydelse, men också hur datorer kan främja lärandet. Enligt Peter Gärdenfors (2010), professor i kognitionsvetenskap, finns en myt att lek och lärande inte hör ihop, att lärande måste vara tråkigt. Men leken är, menar Gärdenfors, tvärtom, ett kraftfullt verktyg för lärande. I leken har barnet kontrollen, samtidigt som leken inte är på riktigt, vilket gör att den tillåter misslyckanden. Dessutom ställer leken krav på att barnet kan kommunicera på flera nivåer samtidigt. Gärdenfors säger också att skolan kan hämta inspiration från datorspelens värld. Datorspelet lyckas fånga barnens intresse genom att ta tillvara deras nyfikenhet. I spelen tävlar man mot sig själv och motiveras att försöka ta sig vidare. Det finns inget som hindrar att tekniker som utvecklas för lek och spel flyttas över till skolan. Förståelsen är lika central för inläringen som motivationen. Det är först när vi förstår hur saker och ting hänger ihop som vi minns och lär oss på riktigt. Andra forskare inom den s.k. moderna hjärnforskningen är inne på samma linje, bland annat säger Kurt Fischer, professor i psykologi vid Harvarduniversitetet att barn behöver få utgå från sina egna intressen i undervisningen. De måste i högre grad förstå och ha kontroll över vad de gör.

En bra lärare är en god berättare, fortsätter Gärdenfors (2010). Han/hon ska ha en inlevelseförmåga i sina elever, ska vara engagerad i sitt ämne och ha en god ämneskunskap. Skoldebatten har haft fel fokus de senaste åren, menar han. Det har varit för mycket diskussion om betyg, som inte alls avgör om lärandet är framgångsrikt eller inte. I stället borde man prata om hur man får eleverna motiverade och hur man får dem att verkligen förstå vad de lär sig. Enligt Gärdenfors behöver begreppet motivation in i lärarutbildningen.

Gärdenfors föreslår att IT ska användas i skolan för att öka motivation och förståelsen. Men då räcker det inte med att förse varje elev med en dator, de måste kunna användas på ett vettigt sätt. IT-satsningar i skolan har hitintills ofta inneburit att man tar den traditionella skolan med dess undervisningskultur, ger eleverna tillgång till en dator och sen undervisar på samma sätt som tidigare. Datorerna skulle istället användas för att visa och berätta på nya sätt, till exempel genom olika typer av visualiseringar och simuleringsprogram. Ett annat redskap med stora möjligheter är interaktiva skrivtavlor som gör lärandet gemensamt och stödjer berättandet.

1.5.2.7 Studieresultat och kön

Det finns ytterligare ett perspektiv på lärande och hur elever ges möjlighet att uppnå målen. Debatten om det perspektivet förs både i Sverige och i resten av Europa och handlar om varför betygsklyftan mellan könen ökar. Regeringen tillsatte 2008 en utredning, Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA), där delegationen fick i uppdrag att utifrån skolans värdegrundsuppdrag lyfta fram och utveckla kunskap om jämställdhet i skolan (dir. 2008:75). Remissvaren på DEJA kom under hösten 2010.

I remissvaret framhålls flera genusorienterade orsaksförklaringar och hypoteser. En hypotes är att det inte är maskulint att anstränga sig för att prestera bra i skolan, en annan är att flickornas

underordnade position i samhället framtvingar en större ansträngning samt att det finns forskning som visar, att eleverna inte anstränger sig fullt ut, då rädslan att göra bort sig är större än möjligheten att få ett bra resultat. Den hypotesen gäller såväl pojkar som flickor. Remissvaret tar även upp att skillnader i skolprestationer och attityder kan ha grund i de biologiska könsskillnaderna.

Enligt DEJA har pojkar när de börjar skolan i genomsnitt inte nått samma utveckling som flickor på flera områden: språkliga, kognitiva, sociala och finmotoriska. Den fysiska, kroppsliga utvecklingen är däremot på samma nivå som flickorna, vilket gör att utvecklingsskillnaderna i de andra områdena kan bli mindre tydliga. De kan så småningom uppleva svårigheter med lärandemålen och/eller de sociala situationerna i skolan. Det kan leda till att läraren oavsiktligt och omedvetet sänker sina förväntningar på alla pojkar. Att bemötas med låga förväntningar vilka uttrycks med olika beteenden och behandlingar har visats hindra eleverna att utvecklas optimalt.

Vad gäller flickor så visar studier som Socialstyrelsen hänvisar till (Socialstyrelsen, 2009) en ökad sårbarhet för flickor med början i de yngre tonåren. Även om flickor som grupp presterar bättre än pojkar, finns bland flickor i tonåren en psykologisk otillfredsställelse, en ökad oro, som uttrycker sig i depressiva symtom, ätstörningar, ökade självmordsförsök och sedan leder till allvarliga tecken på psykisk ohälsa bland unga kvinnor. (Socialstyrelsen 2009)

Det verkar finnas ett samband med övergången från grundskola till gymnasieskola, vilket antas kunna orsaka en ökad stress hos flickor. (Kessler, 2000, s 1004).

Enligt rapporten "Flickor i skolsvårigheter" (Nielsen, 2010) finns det en slags könsblindhet som är förknippad med föreställningar som pedagoger och andra vuxna har om flickan som vinnare i dagens utbildningssystem. Det har inneburit att flickor uppfattas som oproblematiske eftersom föreställningen tenderar att osynliggöra flickor som inte lyckas i skolan eller som har andra problem.

Att genusperspektivet behöver vara mer framträdande tydliggörs också i Skolverkets utvärdering av metoder mot mobbning (Skolverket, 2010). Där kommer de fram till att antimobbningsarbete måste anpassas till flickors och pojkars skilda utsatthet och att de insatser som iscensätts måste vara genussensitiva.

1.5.2.8 Sammanfattning stöd i lärandet

En högaktuell fråga idag är varför svenska skolelevers resultat har försämrats. Enligt skolhälsovårdens hälsoprofiler och elevhälsoenkäten som besvaras av elever som har kontakt med kurator, psykolog och/eller specialpedagog/speciallärare känner flertalet elever stöd från sina lärare. Det många elever som besvarat elevhälsoenkäten dock är kritiska mot är möjligheten till delaktighet i det som är viktigt för dem i skolarbetet. Ett stort antal uttrycker också att de inte finner skolarbetet intressant och roligt.

Att arbeta med delaktighet både generellt i undervisningen och för att möta enskilda elevers behov, liksom att fånga elevers intresse och motivation är betydelsefullt för att utveckla elever både social och kunskapsmässigt, enligt aktuell forskning. En annan viktig förutsättning är att lärarna har höga förväntningar på eleverna och att de har tillit till deras förmåga.

Under senare år har boendesegregationen och socioekonomiska bakgrundsfaktorer kommit att lyftas fram som förklaring till att vissa elevgrupper är mer utsatta för risken att inte lyckas nå

målen i skolan. Undersökningar har visat att för elever med socioekonomisk svagare bakgrund är strukturerade lektioner och anpassad pedagogik av särskild betydelse. Det är också viktigt att kunskaperna står i fokus och att klimatet i klassen är varmt och omhändertagande så att eleverna känner sig uppskattade.

Studier visar att kunskap om jämställdhet i skolan har betydelse för elevers prestationer och lärande. Även lärarnas genusmedvetenhet och förväntningar har betydelse. Pojkar bemöts med lägre förväntningar än flickor. Pojkar riskerar att utveckla en lättsam attityd till att prestera i skolan, medan det hos flickor utvecklas en rädsla att misslyckas. Eftersom flickor som regel uppfattas som mindre problematiska än pojkar, finns risk att deras svårigheter osynliggörs, medan pojkars svårigheter blir föremål för insatser.

1.5.3 Hälsa / trivsel i livet

1.5.3.1 Stress och ohälsa

Trivsel i skolan och trivsel i livet är viktiga förutsättningar för att man ska nå målen i skolan och lägga grund för en god psykisk hälsa tidigt i livet. Majoriteten av eleverna mår bra och trivs med livet, men årets sammanställning av elevhälsoenkäten liksom Stockholmsenkäten visar att en grupp elever ofta känner sig ledsna och nedstämda. Liknande värden redovisades i förra läsårets Elevhälsorapport. Enligt Stockholmsenkäten beskrivs den självupplevda psykiska hälsan som god endast hos 55 % av flickorna i åk 9 och 53 % av flickorna i åk 2 gymnasiet.

Många undersökningar har de senaste åren beskrivit den psykiska ohälsan bland barn och unga som försämrad (bl.a. Socialstyrelsens Folkhälsorapport, Folkhälsoinstitutets nationella totalundersökning). Som orsak lyfts fram stress av egna och andras krav och förväntningar, den komplexa och föränderliga tillvaron och oro inför framtida möjligheter till utbildning och arbete. Särskilt har den psykiska ohälsan bland flickor rapporterats.

I förra årets Elevhälsorapport redovisades undersökningar som betonade bl.a. betydelsen av elevers delaktighet i den egna lärande processen som ett sätt att hantera den stress elever upplever i skolan. Även anpassningar i den fysiska miljön och i skolans organisation med mer flexibla studiesituationer och lärare som lyssnar in elevernas behov, ger feedback och som samverkar med eleverna gällande mål, förväntningar och genomförande av skolarbetet beskrevs som exempel på insatser för att hjälpa eleverna att må bättre i skolsituationen (Elevhälsorapporten 09/10).

1.5.3.2 Fysiska aktiviteters betydelse för hälsan

I årets Elevhälsorapport lyfter vi fram fysisk aktivitet och skolmåltidens roll för att främja elevers hälsa. Bland de elever som har kontakt med kurator, psykolog och/eller speciallärare/specialpedagog finns en oroande trend att inte äta skollunch varje dag och när det gäller elever i åk 6-9 att inte delta i idrottslektionerna i någon större utsträckning. I svaren på elevhälsoenkäten från samma årsgrupper beskriver sig många som ledsna och nedstämda och svarar att det händer att de skolkar från skolan.

Skolverket redovisar i en rapport en kartläggning av ämnet idrott och hälsa (Skolverket, 2010). Sammantaget visar rapporten att organisering, utformning samt innehållet i ämnet idrott och hälsa påverkar elevernas aktiviteter. När eleverna uppfattar att det är någon slags tävlingslogik som gäller sjunker aktivitetsgraden. Ett tydligt mönster är att idrottsaktiva pojkar och flickor (främst pojkar) gynnas och de icke idrottsaktiva missgynnas. Vad gäller

innehållet i lektionerna kommuniceras det, enligt rapporten, sällan utan läraren tar för givet att eleverna vet vad som ska göras och undervisningen följer en återkommande mall. Många lärare lyckas inte leva upp till sin ambition att engagera de negativt inställda eleverna, de med låg självkänsla och som inte är fysiskt aktiva på sin fritid. Studien visar att lärarna själva ofta identifierar sig med de positivt inställda, föreningsaktiva eleverna och att de anser att det är de negativt inställda elevernas eget fel att de inte lyckas.

Idrott och hälsa är det enda av grundskolans ämnen där flickor har sämre betyg än pojkar. En tolkning som förs fram är att lärare faller för att använda bedömningskriterier som är tydligt kvantifierbara och knyter ihop dem med tävlingsidrottsliga och kvantitativa mått på förmåga i aktiviteter, som fler pojkar än flickor har erfarenhet av från sin fritid.

Ämnet idrott och hälsa syftar till att utveckla både elevernas fysiska och sociala förmåga, samt att ge kunskaper om livsstil och hälsa. Lärare i idrott och hälsa lägger stort fokus på fysisk aktivitet medan lärande om hälsa och livsstilsvanor får mindre utrymme. De slutsatser som dras i rapporten är att:

- Fysiska aktiviteter som utövas i undervisningen av ämnet idrott och hälsa verkar inte alltid anpassade efter elevernas olika förutsättningar, vilket kan få konsekvenser för elevernas intresse för ämnet och i hur de deltar och om de får godkänt i ämnet.
- Lärarnas bedömningsförmåga och genusmedvetenhet behöver i många fall utvecklas.

Modern hjärnforskning är idag mycket fokuserad på kopplingen mellan fysisk aktivitet och prestationer i skolan. Jenny Nyberg, hjärnforskare vid Sahlgrenska akademien säger i en artikel i DN att ”ungdomar som har en bra fysisk kondition presterar bättre i skolan” (DN, 110515). I samma artikel citeras Torkel Klingberg, professor i kognitiv neurovetenskap ”konditionsträning påverkar hjärnan och kognitiva förmågor genom att stimulera tillväxtfaktorer som påverkar nervcellerna. En idrottsundervisning fokuserad på just konditionsträning borde övervägas” (DN, 110515).

Regelbunden fysisk aktivitet främjar alltså både psykisk och fysisk hälsa och välbefinnande, har en sjukdomsförebyggande effekt samt påverkar hjärnan och höjer den kognitiva förmågan. Värde av att skolan lägger grund för regelbundna motionsvanor och en vetskap om vad som gagnar hälsa är därför av mycket stor betydelse för elevernas framtida hälsa och kunskapsutveckling.

1.5.3.3 Skolmåltidens roll för elevers hälsa

Elevernas svar på elevhälsoenkäten visar att med stigande ålder minskar rutinen att äta lunch i skolan varje dag. En trend som kommer till uttryck framför allt i åk 6-9. Av uppgifter från skolhälsovårdens hälsoprofiler framkommer att ca 10 % av eleverna redan i årskurs 4 inte äter skollunch med någon regelbundenhet. Sedan 1997 omfattar skollagen krav på att fria skolluncher ska serveras i grundskolan. Från den 1 juli 2011 har skollagen även ett krav på att de serverade skolmåltiderna ska vara näringsriktiga. Det innebär att skollunchen ska ge ca 30 % av dagens energi och näring (Livsmedelsverkets rekommendationer). Det är i sig en utmaning för stadens skolor eftersom att bedöma näringsinnehåll i den serverade maten både kräver specialistkompetens och tid.

Hösten 2010 erbjöds stadens grundskolor att som pilotkommun under en testperiod använda ett verktyg ”SkolmatSverige” för att bedöma måltidskvaliteten utifrån lagkrav på näring och hygien men även på områden miljöpåverkan, service och pedagogik samt organisation.

Verktyget är framtaget av Karolinska Institutet, Institutionen för folkhälsovetenskap. Med verktyget som underlag samlades data in och en rapport redovisades i december 2010 (Skolmåltidskvalitet i Stockholms stad, 2010). Av rapporten framkommer att det är stora variationer i skolmatskvaliteten i stadens kommunala skolor. Områden som bedömdes mycket starka hos nästan alla skolor var hygien. Områden som bedömdes svagare var de rörande matens innehåll, pedagogiska aspekter samt uppföljning. Ingen skola kunde deklarera lunchens näringsinnehåll. Mycket få skolor använde skollunchen i pedagogiskt syfte (integrerat i under visningen) och få skolor mätte och följde upp elevnärvaro och konsumtion i matsalen. Endast 40 % av de studerade skolorna följde upp elevnärvaron i matsalen och ännu färre tittade på konsumtionen.

I rapporten skrivs att om alla elever äter en komplett lunch varje dag ökar förutsättningarna för lärande; såsom humör, uppmärksamhet och koncentration. Men för att nå dit krävs mer än bara näringsriktig mat, den måste också smaka gott och skolans syn och värdering på skollunchen har stor betydelse för hur bra eleverna äter. Att lära ut hur goda levnadsvanor påverkar hälsan är ett uppdrag för skolan. Skollunchen kan utgöra en viktig del av hälsopedagogiken eftersom den förekommer varje dag, året runt. Trots att det är en av skolans stora utgiftsposter är den ofta en underutnyttjad resurs i skolans utbildningsverksamhet, konstaterar rapporten.

1.5.3.4 Sammanfattning hälsa/trivsel i livet

Att elever trivs i skolan och att de lyckas nå målen i skolarbetet ger en grund för god psykisk hälsa. En förhållandevis stor grupp elever som besvarat elevhälsoenkäten och som har kontakt med kurator och psykolog skattar sin psykiska hälsa lågt. Detsamma gäller för en grupp elever, företrädesvis flickor, som besvarat Stockholmsenkäten.

I tidigare Elevhälsorapporter har insatser beskrivits som gör det möjligt för elever som riskerar psykisk ohälsa att må bättre i studiesituationen. Inte minst handlar det om att göra eleverna delaktiga i den egna lärandeprocessen.

Årets Elevhälsorapport lyfter fram fysiska aktiviteter och skolmåltidens roll för att främja elevernas hälsa. Modern hjärnforskning uttrycker tydligt behovet av konditionsträningen för att stimulera de kognitiva förmågorna. Fr.o.m. åk 6 syns en trend i elevernas svar på elevhälsoenkäten att de inte äter skollunch varje dag och att de inte alltid deltar i idrottslektionerna.

En rapport framtagen av Skolverket (2010) visar att lärarnas upplägg av ämnet idrott och hälsa har betydelse för elevernas aktivitet. Blir undervisningen för tävlingsinriktad och mer liknar den föreningsaktiva idrotten tappar elever, som själva inte är idrottsaktiva på sin fritid, intresset. Mycket lite av undervisningen handlar, enligt Skolverket, undervisningen i idrott och hälsa om livstils- och hälsofrågor.

Många elever som besvarat elevhälsoenkäten äter inte skollunch varje dag. Det innebär att de inte får den näring som är en förutsättning för lärande. Undersökningen SkolMat Sverige, som gjordes i grundskolor i Stockholm hösten 2010 visar att många skolor har väldigt liten kontroll över och följer heller inte upp elevernas närvaro och konsumtion i matsalen.

1.6 Avslutande diskussion och förbättringsområden

Årets Elevhälsorapport har valt att fokusera lärandet som det centrala för såväl den enskilde elevens skolframgång, trivsel i skolan och i livet.

1.6.1 Att lyckas i lärandet, trivsel och psykisk hälsa

I Elevhälsorapporten berörs många av de områden som är viktiga för att elever ska trivas och utvecklas både i sitt lärande och socialt. Sammantaget har allt det som sker i skolan också stor inverkan på barn och ungdomars fysiska och psykiska hälsa. Att lyckas i skolan och nå skolans mål är den främsta skyddsfaktorn för god psykisk hälsa framöver i livet.

Enligt de undersökningar som görs i Stockholms skolor visar alla att eleverna trivs i sin skola. Det vi i årets rapport bl.a. diskuterat är att elevers utsago om trivsel inte helt överensstämmer med trivsel och trygghet i undervisningen, d.v.s. att de känner sig delaktiga i det som är viktigt för dem i skolarbetet, att de upplever arbetsro på lektionerna, att stämningen i klassen är bra. Där det senare kan innebära att eleverna känner sig hämmade och inte fria att ställa frågor, diskutera, komma med sina erfarenheter och pröva sina tankar allt det som understöder lärande och ett mer kreativt tänkande.

De sammanställda studieresultaten i staden visar att elever med svagare socio-ekonomisk bakgrund och elever utländsk bakgrund når målen i mindre grad. Även elevers kön inverkar på studieresultaten. Mycket talar för att höga förväntningar på alla elever måste gälla och att skolan behöver samla sina ansträngningar på samtliga områden för att möta alla elever. I dagens skoldebatt blir det lätt en slagsida åt något håll, det talas om att återföra ”katederundervisningen” för att motverka ”flumskolan” och andra kämpar emot att betyg införs i lägre åldrar och att skolk ska införas i betygen. I skolvardagen måste dock pedagoger och skolledare kunna omfatta alla dimensioner av förhållningssätt och insatser för att lyckas och som kan sammanfattas under rubrikerna: relationer, regler och didaktik.

Ett nytt vetenskapligt fält håller på att växa fram där modern hjärnforskning smälter samman med psykologi och pedagogik. Forskningen har idag mycket mer information om hjärnans utveckling än vad man hade för ett tiotal år sedan. Togs rön tillvara från detta område skulle skolan förbättras menar man.

Fysisk aktivitet, musikträning, associationstekniker, repetitioner av inlärningsstoff, korta återkommande prov och sömn har betydelse både för hjärnans utveckling samt möjligheten att lyckas akademiskt. Allt överskuggande är dock tidig upptäckt av inlärningsproblematik och tidiga åtgärder för att stödja en positiv utveckling. Svagheter i läsning och arbetsminne kan avhjälpas om de bara upptäcks i tid. Den gamla tesen att invänta elever och låta dem få utvecklas i individuell takt är således inte längre tillämpbar utan snarare förkastlig. En svag läsare behöver hjälp omgående. Läsning är grunden för all inläring och belastar arbetsminnet om det inte är automatiserat. Undervisning i läsförståelse är för övrigt något som inte kan avslutas i och med att eleven kommer till årskurs 4. Fenomenet uppmärksammas i USA genom att benämnas ”the dark hole of fourth grade”. Det har stor betydelse att arbeta med utvecklandet av läsfärdigheten både för de inte fullt läskunniga eleverna men också för de mer avancerade läsarna.

Tidiga insatser och läsinläring har central roll för självförtroendet och därmed för den psykiska hälsan skriver professor P-A Rydellius i en artikel i Göteborgsposten (GP 2011).

Förbättringsområden och exempel från forskningen på åtgärder för utveckling av elevers lärande:

- Tydliga rutiner för övergången mellan förskola och skola.
- Säkerställa hög kompetens kring läsinlärning hos lärare i de tidigare skolåren.
- Utveckla förståelse för betydelsen av tidiga insatser och att inte låta elever uppleva skolmisslyckanden under de första skolåren.
- Ha höga förväntningar på elevernas prestationer.
- Ta tillvara elevernas erfarenheter, kunskaper, språkliga förmåga och livsmiljö i undervisningen.
- Ge elever som behöver det studiehjälp på modersmålet, särskilt nyanlända elever.
- Ge särskilt stöd till pojkar i lärandet under de första skolåren.
- Var uppmärksam på flickors subtila uttryck för psykisk ohälsa och skolsvårigheter framför allt i början av tonåren.
- Öka kunskapen hos lärare om fysiska aktiviteters betydelse för lärande och hälsa.
- Utnyttja skolmältiden som resurs i skolans utbildningsverksamhet.

1.6.2 Särskilt begåvade elever – elever i behov av särskilt stöd?

Att lyssna på studerande vid vuxenutbildningen kan vara ett sätt att utvärdera grund- och gymnasieskolans arbete. Särskilt intressant är att ta del av de studerandes skolerfarenheter som i sina vuxenstudier behöver särskilt stöd, eftersom det är en grupp som ofta har stora skolmisslyckanden bakom sig.

Elevhälsopersonal träffar inte bara elever inom grund- och gymnasieskolan utan också vuxenstuderande inom KomVux. I det arbetet framkommer att många unga vuxna (åldern 20-25 år) känt sig mycket understimulerade i skolan och vid närmare undersökning visar sig vara särskilt begåvade. Flera har utretts och fått olika diagnoser som ADHD, ADD, Asperger, depressionstillstånd och koncentrationssvårigheter.

Med särskilt begåvade elever menas de elever som förstår men inte bli förstådda. En elevgrupp som är i behov av särskilt stöd då de kräver speciella utmaningar för att deras intresse ska fångas. Då räcker det inte att ge fler uppgifter av det som eleven redan kan eller hänvisa till att först ska grundkunskaper betas av innan de tillåts att utforska nästa nivå inom kunskapsområdet. En särskilt begåvad elev skapar tidigare än andra ”inre tankestrukturer” och har därmed helt andra förutsättningar att abstrahera. De når en mer avancerad komplexitet i sin abstraheringsförmåga och kan då förstå och utveckla mer komplexa tankar kring skeenden och processer.

Detta tänkande måste bemötas om eleven ska utvecklas och inte samhället ska gå miste om stora begåvningar. Resultatet för den enskilde blir en känsla av utanförskap som kan leda till dålig självkänsla och depressionstillstånd.

Unga vuxna som kommer i kontakt med elevhälsopersonal vid KomVux. Kan vittna om att de i början av sin skolgång aldrig gjorde några läxor. De lärde sig genom att lyssna på vad läraren sade på lektionerna och det räckte för att klara målen i de lägre åldrarna. Eftersom de inte utvecklade någon studieteknik började svårigheterna när krav på inlärning ökade i de högre årskurserna. De började känna sig missförstådda av de vuxna som betraktade dem som lata och ibland stökiga. Denna grupp elever lär sig lättare än ”normalbegåvade” men också på

ett annorlunda sätt eftersom de ”tänker” annorlunda. Hur undervisningen för dessa elever ska organiseras är en fråga för sig men det krävs särskilt utbildade pedagoger och ett samarbete mellan skolorna för att ta tillvara dessa elevers resurser.

Förbättringsområde:

- identifiera och anpassa undervisningen för elever med särskild begåvning som lär snabbt.

1.6.3 Psykisk ohälsa

Den psykiska ohälsan är i jämförelse med andra länder större i Sverige. Stadens skolor arbetar på många plan med att förebygga psykisk ohälsa, men ändå rapporterar elevhälsans yrkesgrupper att många elever känner sig stressade, ledsna och nedstämda. Det finns också elever som visar tecken på en mer uttalad psykisk ohälsa som ångest och fobier.

Skolkuratorernas statistik över elevärenden läsåret 09/10 visar att det är 10 procent fler flickor än pojkar som blir aktualiserade inom området hälsa/psykisk hälsa. För de gymnasieelever som aktualiseras av den anledningen så blir 25 % aktuella p.g.a. nedstämdhet och 20 % p.g.a. ångslan/oro. För grundskoleelever är förhållandena de omvända. 40 % blir aktuella för kuratorsinsatser p.g.a. ångslan/oro och 20 % p.g.a. nedstämdhet.

En av de allra vanligaste symtomen på psykisk ohälsa är ångestsjukdomarna t ex separationsångest, panikångest, fobier av olika slag samt tvångssyndrom. Var fjärde svensk drabbas någon gång av ångestsyndrom under sin livstid. Tidigt i livet kan de första symtomen dyka upp. Det vi ser främst hos elever i de yngre åldrarna är separationsångest och specifika fobier. Medianen för insjuknandet är 11 års ålder. Det innebär i sin tur att varannan elev som drabbas av ångestsyndrom insjuknat före puberteten. Många visar symptom redan vid skolstarten. Före puberteten är ångest och depressionstillstånd vanligast hos pojkar medan flickor är mest drabbade efter puberteten.

Idag finns effektiva behandlingsmetoder, främst inom den kognitiva beteendeterapin, allmänt kallad KBT. Begreppet KBT är ett samlingsbegrepp för olika metoder och förhållningssätt. Gemensamt för dem alla är att det är strukturerade metoder som är tidsbegränsade och att patienten själv är införstådd med hur behandlingen kommer att gå till. KBT är den effektivaste metoden i behandlingen av barn och ungdomar vid ångestsjukdomar. Metoden innebär i korthet att den drabbade under kontrollerade former gradvis utsätter sig för situationer som han eller hon är rädd för. Dysfunktionella tankemönster omstruktureras och blir mer funktionella och utvecklande.

Tidig upptäckt och snabb insats kan förhindra livslångt lidande, funktionsnedsättningar och minska suicidrisk. Studier visar att det kan ta mellan 10 -20 år innan den drabbade kommer till behandling. Tidiga insatser kan vara helt avgörande för den enskilde. Tillgång till skolläkare och skolpsykolog bidrar till professionell bedömning och vidare remittering för vård i lanstinget. I utredningen kring utsatta barn i skolan, SOU:2010, påpekas att det finns oklarheter i behandlingsansvaret för barn och ungas psykiska hälsa och att det är en fråga som Regeringskansliet och berörda departement har att se över. Utredaren föreslår att regeringen inrättar en delegation med uppdrag att belysa värdet av tidiga insatser för barn och unga. Internationell forskning visar att tidiga insatser kan innebära att risken för senare studiemisslyckanden minskar eller undviks helt. Svensk forskning är bristfällig på området.

1.6.3 Hemmasittare

Bland de barn och ungdomar som inte går i skolan, s.k. hemmasittare, finns de som tidigt visat tecken på psykisk ohälsa och där tidiga insatser kunnat förhindra en negativ utveckling. Enligt utbildningsförvaltningens inventering hösten 2010 finns det i de kommunala grundskolorna 232 barn som definieras som "hemmasittare" (elever med mer än 50 procent frånvaro, UtbN 2011-03-17). Det är dels de elever som varken går i skolan eller lämnar hemmet och dels de som inte går i skolan, men som lämnar hemmet för att t.ex. träffa kamrater på sin fritid. Skälen till varför elever inte går i skolan är många. Några ligger på sjukhus. Andra hålls hemma av föräldrarna av religiösa eller kulturella skäl. Sedan finns det de som vill gå i skolan men som inte kan det för att det inte finns en undervisningsform som passar dem. Det är oftast elever med en komplex problematik, d.v.s. en kombination av neuropsykologisk, medicinsk och social problematik. I en artikel i DN (2011-05-26) uppger skolborgarrådet Lotta Edholm att hon tillsammans med socialborgarrådet i en gemensam skrivelse har gett tjänstemännen i uppdrag att stärka samarbetet mellan skolan, socialtjänsten och barnpsykiatrien för "hitta exakt rätt verksamhet för det tjugotal barn som har det extremt svårt".

Förbättringsområde:

- Tidig identifiering och tidigt insatta insatser för elever som visar tecken på psykisk ohälsa.
- Väl upparbetade rutiner för samverkan kring elever med psykisk ohälsa mellan elevhälsan, barnpsykiatrien och barnmedicin.
- Tidig identifiering och tidigt insatta insatser för elever som misstänks utebli en längre tid från skolan.

Litteraturförteckning:

Ahrén, C, Jennie, Rapport X, Skolan och ungdomars psykosociala hälsa
Gärdenfors, P,(2010) Lusten att förstå
GöteborgsPosten, 2011 06 01
IFAU- rapport 2010:13, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, en verksamhet underordnad Arbetsmarknadsdepartementet
Lindblad, Frank (2009). Välfärdslandets gåta – varför mår barnen inte lika bra som de har det?
Läkartidningen nr 9 2011
Läkartidningen nr 14 2011
Nielsen, A (2010). Flickor i skolsvårigheter
Novak, M (2010) Social inequity in health; Explanation from a life course and gender perspective
Sammons, P (1999), School Effectivness
SBU rapport nr 202.2010; Program för att förebygga psykisk ohälsa hos barn, en systematisk litteraturoversikt
ScherpH-Å, (2003). Förståelseorienterad och problembaserad skolutveckling
Se, tolka och agera – Allas rätt till en likvärdig utbildning (SOU:2010)
SkolFam – Skolprojekt inom Familjehemsvården, Ett forskarstött samverkansarbete mellan skol- och fritidsnämnden och socialnämnden i Helsingborgs stad år 2005-2008
Skolinspektionen, Rapport 2010:4, Rätten till kunskap, En granskning av hur skolan kan lyfta alla elever

Skolstöd, Skolkuratorernas arbete med enskilda elever – Statistik sammanställning för läsåret 2009/2010

Skolverket, Rapport 353, (2011) Utvärdering av metoder mot mobbning

SOU 2010:95; Se, tolka och agera – allas rätt till en likvärdig utbildning

Statens folkhälsoinstitut, 2009, Sven Bremberg

Vinnerljung, B. (2006). Fosterbarn som unga vuxna – en översikt av resultat från några nationella registerstudier. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 2006:1.

Bilaga I, Elevhälsoenheternas samlade iakttagelser

Läsårets samlade iakttagelser baserar sig på erfarenheter gjorda i samband med Skolstöds och Psykologenhetens olika uppdrag och arbetsuppgifter: abonnemang på skolor, handledning och konsultationer till skolpersonal, stödbedömningsarbete och olika typer av utbildningsinsatser.

Individnivå

Genom abonnemang, konsultationer och handledning på skolor bidrar elevhälsopersonal till ett fortlöpande förändringsarbete. Primärt handlar arbetet ofta om riktat stöd till enskild elev, men det får också spridningseffekt i form av kompetensutveckling för lärare.

Handledning ger möjlighet att fördjupa och nyansera diskussioner kring lärarrollen och dess villkor. Det ger förutsättningar att skapa arbetslust och effektivitet och ger skydd mot stress och andra påfrestningar i arbetet. Handledning och konsultation behövs för att öka tryggheten och kunskapen hos lärarna för att bättre möta elever i behov av särskilt stöd.

Vad skolans personal generellt sätt behöver hjälp med är att tänka i processer för att åstadkomma en reell förändring för en elev och inte bara planera avgränsade åtgärder.

Utredningar

Behovet av psykologiska utredningar har på sina håll klingat av det senaste året till förmån för pedagogiska utredningar. Det leder till ett bättre underlag för analys av elevers svårigheter och möjlighet att sätta dessa i ett större sammanhang, utan att omedelbart förlägga problemet till individen. Samverkan mellan psykologisk och specialpedagogisk kunskap ger goda resultat. Dessvärre har senaste årets möjlighet att söka verksamhetsstöd/tilläggsbelopp åter ökat efterfrågan på psykologutredningar i syfte för skolan att söka pengar.

Barn med diagnos

Antalet elever som börjar skolan med diagnos har ökat markant. Många barn har redan som 6 – 7 åringar diagnos. Det kan vara gynnsamt om man tänker in barnets olikhet redan från början och förbereder i skolan. Men effekten blir det motsatta om diagnosen används som skäl för särbehandling och exkludering.

De neuropsykiatriska diagnoserna har sköljt in över skolan. Att reducera barns svårigheter till en diagnos är ett förenklat sätt att se på situationen där man tror att det finns ett förutbestämt åtgärds paket i form av medicin och pedagogiska insatser. Analysen av barnets situation, personlighet och utveckling riskerar bli bristfällig.

Det medicinska synsättet påverkar pedagogerna så att de inte litar på sina pedagogiska redskap och sin emotionella förmåga. Istället är det ofta god pedagogik och vuxnas engagemang i elevens känslomässiga och sociala utveckling som är den bästa medicinen.

Socialt utsatta barn

Barn och unga till föräldrar som missbrukar, barn som utsätts för misshandel eller bevittnar våld i nära relationer, som har en psykiskt sjuk förälder eller en förälder som sitter i fängelse, alla går de i skolan. Familjehemsplacerade barn, ensamkommande flyktingbarn och barn i familjer som lever med långvarigt försörjningsstöd är ytterligare grupper av socialt utsatta barn och unga. De pedagogiska konsekvenserna av att vara socialt utsatt finns nu beforskade. Lärares positiva bemötande och höga förväntningar på dessa elevers skolprestationer är en förutsättning för att de ska lyckas i skolan. Andra elevgrupper vars sociala situation utanför

skolan påverkar skolarbetet är barn till separerade föräldrar och elever där familjens bristande ekonomiska utrymme, att t.ex. köpa dator till sina barn eller nya glasögon, märks i skolan.

Tillgång till datorer och möjlighet att få hjälp med läxläsning har idag stor betydelse för skolframgång. Den hjälpen får inte elever vars föräldrar saknar förmåga och/eller kunskaper att hjälpa sina barn. Här kan skolan kompensera genom att anordna läxläsning.

Att barn utsätts för fysisk misshandel i sina familjer är något som elevhälsans personal idag kan vittna om. Bland nyanlända familjer förekommer äga som uppfostringsmetod. Skolan måste lyfta frågor kring uppfostringsmetoder och hedersbegrepp.

Hemmasittare

Arbetet med att komma tillrätta med hemmasittare har gjort framsteg de senaste åren. BUP visar bättre förståelse för skolans villkor och har en ökad beredskap för att ge stöd och hjälp till denna grupp elever. Skolans personal behöver dock mer kunskap om elevgruppens ofta komplexa problemsituation.

Elever med fysiska funktionsnedsättningar

Allt fler skolor söker idag konsultationer och kunskapsstöd för att ge elever med fysiska funktionsnedsättningar anpassade pedagogiska förutsättningar. I jämförelse med det antal elever i stadens skolor som beräknas ha fysiska funktionsnedsättningar är det fortfarande många skolor som inte anser sig behöva eller nonchalerar att skaffa sig den kunskapen. Det är ofta starka föräldrars påtryckning som får en skola att efterfråga kunskapshjälp.

Några, med viss kontinuitet återkommande konsultationer angående de pedagogiska konsekvenserna av en funktionsnedsättning, måste oftast till för att en verklig förändring i en elevs skolsituation ska ske. Ett enstaka konsultationstillfälle har sällan värde på sikt för en klasslärare med en splittrad skolvardag. En positiv utveckling har skett i och med att rektorer numera är beställare av konsultationer och att de därigenom blivit mer engagerade i insatsen. Konsultationerna tas på allvar, ges ett reellt utrymme och kunskapen om en elevs funktionsnedsättning har förutsättningar bli en kunskap för hela skolan.

Inkludering

Vad begreppet inkludering betyder är inte klart för alla skolor. Elever i stora svårigheter går kvar i sin klass utan det anpassade stöd och möjlighet till delaktighet som behövs för att eleven ska sägas vara inkluderad i skolan. I andra skolor har begreppet slagit rot och där arbetar man med att anpassa både undervisning och miljö och lärarna får stöd samt handledning i sitt arbete.

För en ökad måloppfyllelse för alla elever behöver lärarna planera sin undervisning så att den i första hand anpassas för elever i behov av särskilt stöd och till de elever som är särskilt begåvade. "Mainstream" eleverna klarar sig ändå och deras resultat lyfts genom att de inspireras av de högpresterande eleverna.

Gruppnivå

Abonnemang, konsultationer och handledning på skolor ger elevhälsopersonal möjlighet att bidra till utveckling både av den psykosociala miljön i klassrummet och till en mer anpassad pedagogik och för olika elevers behov.

Relationers betydelse för elevers skolframgång

Graden av trygghet i gruppen bestämmer kvaliteten på inlärningsmiljön. Relationen mellan lärare och elev har betydelse för elevers skolframgång, likaså relationer mellan elever. Lärare som inte har kunskap om hur man iakttar och kartlägger relationer mellan eleverna i grupper och i klassen, organiserar inte arbetet i klassrummet optimalt och det psykosociala klimatet blir lidande.

Konflikter som uppstått på rasterna kan ta en stor del av lektionerna i anspråk. För att öka tilliten till de vuxnas förmåga att kunna hjälpa eleverna, behöver lärarna stöd och kunskap i att analysera och föra samtal om samspelet i klassen.

Alternativa verktyg

När det gäller tillgång till och kunskap om alternativa verktyg för lärandet har stadens grundskolor höjt sin nivå. Allt fler rektorer har börjat intressera sig för att skolans kunskaper på området ska öka. Fler rektorer tar också med i sin strategiska planering att skolans lärare ska ha tillgång till och kunna hantera de alternativa verktygen för att ha en bredare repertoar av lärverktyg i mötet med elever. Idag förs en debatt om att alternativa verktyg inte längre ska vara ”alternativa” utan en av alla de lärverktyg som skolan ska ha till sitt förfogande för att möta alla elevers olika behov.

Anpassningar i gymnasieskolan och vuxenutbildningen

I gymnasieskolan har det vuxit fram ett generellt större intresse av att möta elever med funktionsnedsättningar och en större förmåga att anpassa undervisningen efter elevernas behov.

Vuxenutbildningen har också påbörjat en förändring i sitt förhållningssätt till de studerande. För ett antal år sedan mötte de grupper av studerande som sökte den kommunala vuxenutbildningen för att höja sina betyg. Idag är det huvudsakligen vuxenstuderande med ofullständig skolbakgrund och ofta dåliga skolerfarenheter som på kort tid och i stora klasser ska hämta hem sin grundutbildning. Det ställer utbildningsanordnarna inför stora utmaningar, där de behöver stöd och kunskap i att möta studerande i svårigheter. När det fungerar har det en mycket stärkande effekt på de studerandes självkänsla och en strävan är därför att motivera utbildningsanordnarna till mer generella utbildningsinsatser för att få effekt på den samlade kunskapsnivån hos lärarna.

Organisationsnivå

Abonnemang, konsultationer och handledning bidrar inte bara till vidareutveckling på individ och klassrumsnivå, utan också till att strukturer för det grundläggande elevhälsoarbetet på skolorna förbättras. Det kan handla om skolans utarbetande av åtgärdsprogram, likabehandlingsplan och utformande av värdegrundsarbetet och det mobbningsförebyggande arbetet, men också att synliggöra strukturella problem både mellan elevgrupper och mellan olika professioner på skolan.

Värdegrundsarbete

Arbetet med att stoppa kränkande handlingar får ett allt större utrymme på skolorna idag. Det är viktigt att det är generellt och inte begränsas till ”mobbningsgruppens” ansvarsområde. Värdegrundsarbetet måste vara ständigt närvarande i arbetssätt och arbetsformer eftersom ordningsregler sällan räcker till för att skapa en skola där alla elever är socialt inkluderade.

Stadieövergångar

Alla byten av grupp, klass och lärare, bör ske med omsorg om eleverna. I studieövergångar aktualiseras tidigare separationsproblematik och skolan behöver uppmärksamma de elever som kan vara känsliga för byten och säkerställa att de får det stöd de behöver. De finns många exempel på bra rutiner vid överlämnande av information t.ex. från en skola till en annan. Allt fler föräldrar ser nyttan av det för sina barn och ställer sig därför positiva till att informationen förs över.

Flickor och pojkar

Pojkar presterar sämre i skolan idag enligt all statistik från skolområdet. Förklaringar kan hänga samman med deras initialt senare kognitiva och språkliga mognad som inte möter adekvata anpassningar. Skolor identifierar dock pojkarnas svårigheter och söker under grundskoletiden i hög utsträckning extra stöd för de insatser skolan planerar sätta in. Flickors svårigheter identifieras oftast långt senare. Det är inte ovanligt att flickor får diagnosen dyslexi eller ADHD när de börjar i gymnasieskolan. Deras svårigheter uppmärksammas inte förrän vid den screening som görs på många gymnasieskolor i årskurs 1.

Samarbete mellan lärare och fritidspersonal

På skolor uppstår ofta organisatoriska hinder för samverkan mellan lärare och fritidspersonal. De olika professionernas specialiteter behöver synliggöras för att mer likvärdigt komplettera varandra. Yrkesgrupperna behöver ges möjlighet till mer schemalagda möten och gemensam fortbildning.

Iakttagelser från Regionombuden skolsköterskor

Det är svårt att hinna med skolkhälsoarbetet p.g.a. logistikproblem. Eleverna är ute på olika håll. Skolläkare har saknats. På vissa håll har bara hälften av årets 6-åringar träffat skolläkaren i år. Det ser olika ut p.g.a. sarskoleutredningarna. Vaccinationer har skjutits fram. Det blir problem när HPV- vaccinet kommer. Användning av energidrycker hos eleverna har ökat. Det finns skolor som säljer energidrycker till eleverna under skoltid. Dryckerna ger eleven en energikick. Det är ett alternativ till mat.

Samarbete med barnpsykiatri

Samarbetet med BUP ser olika ut i olika delar av staden men allt för ofta får elever rent rutinmässigt en neuropsykiatrisk diagnos. Om remiss eller information skickas till BUP med frågeställning kring socialt relaterande och samspelssvårigheter efterfrågar BUP istället frågeställningar kring eventuell diagnos. Om diagnoskriterier inte uppfylls blir barnet eller den unge utan hjälp och bollas bara tillbaka till skolan, som inte har något behandlingsuppdrag.

Det arbete som är på gång inom det s.k. BUS-samarbetet, att skilja ut ansvaret för psykologiska insatser i skolans pedagogiska verksamhet från landstingets och barnpsykiatriens behandlingsuppdrag ser lovande ut, men ansvarsfrågan är ännu långt ifrån färdigutredd.

Avslutningsvis

Den nya skollagen förordar en nära samverkan mellan elevhälsans professioner och skolans huvudprocess, lärandet. Elevhälsan får ett ökat ansvar i utvecklandet av elevers lärande och i skolutveckling. Elevhälsan ska inte längre vårda, i fokus står istället själva inlärningssituationen. I det arbetet har elevhälsan ett särskilt ansvar för att medverka i skolans kompensatoriska uppdrag att anpassa skolsituationen organisatoriskt, pedagogiskt och psykosocialt när föräldrars och elevers förmåga och förutsättningar sviktar.

Bilaga II, statistisk serie, sammanställda uppgifter läsåret 2010/2011

Elever mottagna i särskolan

Antalet Stockholmselever i obligatoriska särskolan:

Stockholms kommunala skolor	715
Stockholms fristående skolor	90
Andra kommuners kommunala skolor	37
Andra kommuners fristående skolor	60
Summa:	902

Antalet Stockholmselever i gymnasiesärskolan:

Stockholms kommunala skolor	351
Andra kommuners skolor el. i fristående skolor	189
Summa:	540

Fysiska funktionsnedsättningar

TOTAL

Syn	Hörsel	Rörelsehinder
272	393	313

GRUNDSKOLAN + GRUNDSÄR

Syn	hörsel	rh	syn – sär	hörsel – sär	rh - sär
145	272	169	28	18	40

GYMNASIET + SÄR GYMNASIET

Syn	hörsel	rh	syn-sär	hörsel- sär	rh-sär
50	62	66	32	10	34

FRISKOLOR

Syn gr	hörsel gr	rh gr	syn – gy	hörsel – gy	rh - gy
16	29	4	1	2	0

Bortfall: 4 grundskolor, omfattande ca 2200 elever

Vaccinationstäckning, avvikelserapporter, Lex Maria anmälningar samt samverkan med Stockholms läns landsting

Vaccinationer

Skolhälsovården vaccinerar elever i förskoleklass, år 4 och år 6 enligt det nationella barnvaccinationsprogram som beslutas av Socialstyrelsen. I övriga årskurser kompletteringsvaccineras elever som saknar fullgott skydd. Målet är att alla elever ska få ett fullgott skydd och att staden uppnår en vaccinationstäckning hos eleverna på minst 95%. Målet har uppfyllt tidigare år och förväntas göra det även i år. Granskning av vaccinationstäckningen är när Elevhälsorapporten skrivs under bearbetning.

Socialstyrelsen har beslutat om att Skolhälsovården ska vaccinera flickor födda 1999 och senare mot HPV, humant papillomvirus. Vaccinationen skulle ha startat höstterminen 2010. På grund av att det ännu inte finns något vaccin upphandlat har arbetet inte kunna påbörjats. Nästa läsår blir det därmed dubbla årskullar som ska vaccineras i årskurs 5 och 6.

Avvikelse­rapporter och Lex Maria

Sammanlagt har 33 medicinska avvikelserapporter inkommit från skolhälsovårdens personal. Ingen av avvikelserna har lett till att elev kommit till skada i verksamheten. Ingen händelse har föranlett anmälan enligt Lex Maria under läsåret. Avvikelse­rap­per­na har handlagt av skolhäl­san och förbättringsåtgärder har vidtagits i förebyggande syfte.

Avvikelse­rap­per­ter och BUS – samverkan

Det är fortfarande vanligt att remisser återsänds till remitterande skolhälsovård med hänvisning till att viss utredning inte är gjord i skolan. Skolhälsovården har lämnat 3 avvikelserapporter enligt KSL:s förslag. I några fall har skolhälsovården efter direktkontakt med mottagande remissenhet på landstinget löst frågan. Utredningen blir i båda fallen försenad för eleven.

Fysisk aktivitet på recept

Vid uppföljning juni 2011 är det 8 elever som har förskrivits fysisk aktivitet. Skolsköterskornas utbildning genomfördes januari 2011. Flera skolsköterskor uppger att behovet hos eleverna är stort och hoppas kunna komma igång nästa läsår.

Kommentarer skolsköterska:

”Tycker det gått bra med tanke på att eleven utökat sin fysiska aktivitet, mår bättre samt gått ner i vikt och därav reducerat sitt BMI-värde. Även fått en finare och bättre kontakt med eleven”.

”Oklart om eleven utnyttjar sitt FaR-recept pga ekonomiska förutsättningar i familjen”

”Eleven har tränat tillsammans med förälder på badhuset. Det har fungerat bra”.

Bilaga III

Elevhälsoenkät – Enkät till de elever i grund- och gymnasieskolan som elevhälsopersonalens möter i sitt arbete

Metod

Hur upplever de elever som elevhälsans personal möter i sitt arbete – trivsel i skolan, stöd i lärandet och trivsel i livet?

För att få svar på dessa frågor skickade Uppdragsavdelningen i januari 2011 ut en elevhälsoenkät till skolkuratorer, psykologer och specialpedagoger/ speciallärare i Stockholms stads kommunala och fristående skolor. Enkäten besvarades av de elever som kom i kontakt med elevhälsopersonalen under perioden 10 januari till 4 mars, totalt 8 veckor.

Resultat

Sammanlagt har 1162 elever har svarat på elevhälsopersonalens enkät. 75 procent är grundskoleelever. 53 procent av det totala antalet elevenkäter har besvarats av elever i år F-5.

- Av det totala antalet elever har 64 procent besvarat enkäten via specialpedagoger/speciallärare, 33 procent har svarat på skolkuratorernas enkät och 3 procent av eleverna har svarat på skolpsykologernas enkät.
- 87 procent av de elever som besvarade specialpedagogers/ speciallärares enkät är grundskoleelever. Av dessa går 85 procent i år F-5.
- Samtliga elever som besvarade skolpsykologernas enkät är grundskoleelever, varav 82 procent i år F-5.
- Fördelningen mellan de som besvarat skolkuratorernas enkät är 55 procent grundskoleelever och 45 procent gymnasieelever. Av grundskoleeleverna går 68 procent i år 6-9.
- 75 procent av samtliga enkätsvar från grundskoleelever kommer ifrån specialpedagogernas/ speciallärares enkät.
- 64 procent av samtliga enkätsvar från gymnasieelever kommer ifrån skolkuratorernas enkät.
- Fördelat på kön så har 66 procent av specialpedagogerna/ speciallärares enkäter i grundskolan besvarats av pojkar. Motsvarande är att 51 procent som besvarat skolpsykologernas enkät är pojkar. 42 procent av grundskoleeleverna som besvarat skolkuratorernas enkät är pojkar.
- I gymnasiet har 58 procent av specialpedagogerna/ speciallärares enkäter besvarats av pojkar. 46 procent av gymnasieeleverna som besvarat skolkuratorernas enkät är pojkar.

Totalt har 48 procent av elevhälsoenkäterna besvarats av pojkar. I grundskolan 51 procent och på gymnasiet 45 procent.

Delrapport II

ELEVHÄLSORAPPORT 2010/2011, delrapport 2 – fokusområde 2010/11

Bakgrund:

Fokusområde för Elevhälsorapporten 2010/11 är att granska för behovsgruppsbedömning inkomna utredningar/åtgärdsprogram för verksamhetsstöd/tilläggsbelopp för grundskoleelever i kommunala och fristående skolor.

Vårterminen 2011 tillkom som ett extra uppdrag från förvaltningsledningen att också speciellt granska själva arbetsprocessen för verksamhetsstödet.

2010 infördes möjligheten för kommunala och fristående skolor att på lika villkor ansöka om medel för verksamhetsstöd för grundskoleelever. Ett ev. tilläggsbelopp utgår till skolan efter en behovsgruppsbedömning baserat på elevens behov och skolans planerade insatser.

Granskningen av för behovsgruppsbedömning inkomna utredningar/åtgärdsprogram bygger på rapporteringar hämtade från Diabas. Det är dels en sammanställning gällande alla ärenden per individ som registrerades som beslut i Diabas 2010 01 01 – 2010 10 12. Dels är uppgifter hämtade från en sammanställning på skolnivå gällande hela 2010. Några senare sammanställningar har ännu inte gjorts.

Granskningen av arbetsprocessen för verksamhetsstöd bygger på intervjuer av personer som varit delaktiga i arbetsprocessen eller berörda av arbetsprocessens resultat.

2.1 Granskning av inkomna ansökningar

Resultat:

- Antalet *bedömda* ansökningar om tilläggsbelopp från kommunala skolor var 2114 i december 2010. Av dem var 1176 ärenden beviljade. Bland de bedömda ärenden fanns inte de ansökningar med som behövde kompletteras, inte heller de som ännu inte var införda i Diabas.

Antalet bedömda ansökningar om tilläggsbelopp från fristående skolor var vid samma tid 254 (av 469 inkomna ansökningar).

De kommunala skolor som ansökte om tilläggsbelopp och som behandlades 2010 sökte för mellan 1% - 23% av skolans elever. De skolor med flest ansökningar (ansökningar för 23% av eleverna vid skolan) är skolor som har särskilda klasser för elever med hörselskada, resp. klasser för rörelsehindrade elever.

I genomsnitt sökte de kommunala skolorna (112 st) för 3,9 % av eleverna. Spridningen mellan de som sökte för minst resp. flest elever, borträknat ovan nämnda skolor, är 1 – 15 %. Av underlaget framkommer inget som tyder på att varken skolans storlek eller vilken årskurs eleverna går i påverkat antalet ansökningar.

De skolor som har en hög andel ansökningar (sökte för fler än 9 % av sina elever) är skolor som ligger i socioekonomiskt mindre starka områden.

I genomsnitt söker de fristående skolorna för 4,6 % av eleverna. Spridningen mellan skolorna är 0,2 – 43,7 %.

- Av materialet från Diabas på individnivå framkommer att ansökningarna är gjorda för elever i kommunala skolor i alla åldrar från 6 år upp till 17 år. Spridningen är ganska jämn. Något färre ansökningar (2 %) för de allra yngsta i förskoleklass, flest ansökningar (12 %) för elever som är 11 resp. 15 år gamla.

Uppgifter på individnivå finns endast för kommunala grundskolor och inte för fristående skolor.

Sammanlagt har skolor under 2010 gjort ansökningar för 32 % flickor och 68 % pojkar. Fördelningen på kön är densamma för kommunala som för fristående skolor enligt årssammanställningen.

- Antal elever i kommunala grundskolor som år 2010 har bedömts enligt behovsgrupp 1 och där skolan därmed fått avslag, är totalt 931 stycken. Ansökningar från 111 kommunala skolor behandlades under 2010. Många av dessa har fått något eller några avslag på sina ansökningar. Det vanligaste är att få mellan 1- 4 avslag. 38 kommunala skolor har fått mellan 1- 4 avslag. 29 skolor har fått mellan 4-10 avslag. 18 skolor har fått mellan 11-19 avslag. De tre skolor som fick flest avslag fick avslag på 42, 44 resp. 72 ansökningar.

Antal elever i fristående skolor som 2010 har bedömts enligt behovsgrupp 1 och som därmed lett till avslag är 96 stycken. 53 fristående skolor inkom med ansökningar om tilläggsbelopp. 22 skolor har fått mellan 1- 4 avslag på sina ansökningar. 3 skolor har fått mellan 5- 9 avslag. De två fristående skolor som fick flest avslag, fick avslag på 10 resp. 11 ansökningar.

- Antalet ansökningar per elev där fler ansökningar inkommit på samma elev har inte gått att få några uppgifter om. Antalet *uppskattas* av dem som arbetar med bedömningarna till ca 50 elever totalt i både kommunala och fristående skolor.
- Antalet ansökningar från kommunala skolor under 2010 som har behövt kompletteras p.g.a. att utredningar/åtgärdsprogram har varit ofullständiga är 656, d.v.s. 31 % av alla behandlade ansökningar 2010.

Antalet ansökningar från fristående skolor under samma tid som har behövt kompletteras är 108, d.v.s. 23 %.

- Åtgärdsprogrammets kvalitet har granskat med stickprov på åtgärdsprogram från kommunala resp. fristående skolor. Underlaget utgjordes av de ansökningshandlingar för behovsgruppsbedömning och extra verksamhetsstöd som diarieförts i Diabas inom ansökningstiden 3 maj 2010, 3036 ansökningar. Därifrån är var 50:e utplockad, sammanlagt 80 ansökningar. Till 66 % av dessa ansökningar fanns åtgärdsprogram bifogade, d.v.s. till 53 ansökningar och det är dessa som är granskade.
 1. I 50 av 53 åtgärdsprogram fanns en pedagogisk utredning/kartläggning med, 94 %.
 2. Synpunkter från elev och vårdnadshavare fanns med i 38 åtgärdsprogram, 72 %.

3. I 35 åtgärdsprogram är skolans åtaganden tydliga, 66 %. T.ex. beskriver en skola hur elevens schema ska anpassas och hur eleven ska få stöd med planeringen.
4. En koppling mellan de kortsiktiga målen och skolans åtgärder är tydlig i 29 åtgärdsprogram, d.v.s. 55 %. T.ex. beskriver samma skola som i ovan exempel att ett kortsiktigt mål är att ”hitta rutiner för att hantera sitt skolmaterial” och det målet är kopplat till skolans åtgärder att anpassa elevens schema och ge eleven stöd i planeringen.
5. I 17 åtgärdsprogram fanns tid utsatt för utvärdering, 32 %.
6. Mål som är utvärderingsbara fanns i 33 åtgärdsprogram, 62 %. Ett exempel: eleven ska delta i helklass under idrottslektionerna.
7. De insatser/åtgärder skolor planerar är framför allt att sätta in en assistent. Det gäller för 28 skolor. 22 skolor har liten grupp som åtgärd. Övriga insatser skolorna planerar för är talpedagogstöd, specialpedagogstöd och i två åtgärdsprogram nämns inköp av alternativa verktyg.

Punkterna 1 – 6 ovan kan jämföras med den studie av åtgärdsprogram som gjordes i föregående års Elevhälsorapport, delrapport II (Elevhälsorapport läsåret 2009/2010). En förbättring har skett, men en hel del av den kritik som då riktades mot skolornas arbete med åtgärdsprogram finns kvar.

Sammanfattande intryck från granskningen av åtgärdsprogrammen som bifogas ansökningarna om tilläggsbelopp är att skolorna som grund för åtgärdsprogrammen bara hänvisar till elevernas svagheter och brister, och någon koppling till elevernas styrkor förekommer inte, vilket är avsikten enligt Skolverkets allmänna råd (Skolverket, 2008). I de få fall där elevens styrkor lyfts fram i utredningen t.ex. ”han har lätt för sig i idrott”, görs ingen koppling sedan i åtgärdsprogrammet utan där står ”han behöver specialpedagogiskt stöd i matematik”.

Vid kartläggning och utredning behöver naturligtvis både elevens styrkor och svagheter beaktas, men åtgärdsprogrammet ska främst ta fasta på de anpassningar som behöver göras i undervisning, organisation och lärandemiljö samt bygga vidare på elevens styrkor.

Skolors inkluderingssyn är svårt att uttyda av det inskickade materialet. Många skolor söker medel för assistenter, men huruvida assistentens arbete ska göra eleven mer inkluderad och socialt delaktig framgår sällan. I utredningen kan det t.ex. stå att eleven har behov av assistent av något skäl men i åtgärdsprogrammet framkommer inget om vad för slags stöd assistenten ska ge. Några undantag finns t.ex. ”en extra vuxen på samtliga lektioner gör så att läraren får mer egen tid med eleven” och ”eleven behöver ett hjälpjag”. Samma svårigheter att uttyda skolans inkluderingssyn gäller för skolor som söker medel för att kunna erbjuda en elev plats i en liten grupp. Om det är en exkluderande placering för större delen av skoldagen eller ett väl avgränsat stöd med en tydlig tillhörighet i ordinarie klass framkommer sällan.

Det skolor behöver hjälp med är att förstå hela processen i arbetet med särskilt stöd, där åtgärdsprogram är en del. Skolorna har svårt se den röda tråden från att analysera till att sätta mål och formulera åtgärder. Behovet av utbildning på området är stort, även om kvaliteten på utredningar och åtgärdsprogram har förbättrats sedan föregående års granskning av åtgärdsprogram redovisade i Elevhälsorapporten för 2009/2010.

- Beskrivning av den administrativa processen med hanteringen av de inkomna ansökningarna redovisas separat i nedan granskning av själva arbetsprocessen för verksamhetsstöd.
- Att utföra arbetet med att bedöma inkomna ansökningar och göra behovsgruppsplaceringar på ett likvärdigt sätt är en central. Då det handlar om att bedöma elevers pedagogiska stödbehov kopplat till skolors insatser är en specialpedagogisk kompetens hos bedömarna en förutsättning. Gemensamt framtagna och väl genomdiskuterade kriterier är en utgångspunkt. För att garantera likvärdigheten krävs en återkommande kalibrering av bedömarnas syn på kriterierna och likaså återkommande avstämning då man bedömer varandras ärenden. Gruppen från Skolstöd som ingår i den bedömargrupp som arbetar med uppgiften att göra behovsgruppsbedömningar ger följande beskrivning:

Våra regelbundna träffar i bedömargruppen är en förutsättning för likvärdigheten. Vi har återkommande samtal kring vad som ingår i de olika kriterierna och hur vi ska tolka skolors beskrivningar av sina åtgärder. Dessa samtal ger möjlighet för en samstämmighet i bedömningarna. Vi har också kunnat ge varandra en "second opinion" på varandras ärenden när vi tyckt en bedömning varit knepig. Det ger en trygghet i att bedömningen blir den rätta. Det har också varit en stor fördel att vår grupp varit intakt. Synen på vad som ingår i ett kriterium har blivit tydligare under året. Det vi ser som en risk med de kriterier vi arbetar efter är att de verka exkluderande. Elever som t.ex. går i en liten grupp uppfyller fler kriterier än en elev som går i "vanlig" klass.

Vårt underlag har varit skolans pedagogiska utredningar, åtgärdsprogram samt åtgärdsprogrammets utvärdering. Vi har saknat skolans mer långsiktiga åtgärder. Åtgärderna som skolorna beskriver kanske bara ska gälla under en kortare period för att sedan utvärderas och förändras, men själva behovsgruppsbedömningen ska gälla i tre år. Skolans mer långsiktiga åtgärder skulle kunna beskrivas på själva ansökningsblanketten under en ny rubrik t.ex. "skolans långsiktiga åtgärder" (Bedömargruppen vid Skolstöd).

2.2 Granskning av arbetsprocessen för verksamhetsstöd

Skolstöds uppdrag

Skolstöd har på uppdrag av förvaltningsledningen granskat arbetsprocessen för det verksamhetsstöd som trädde i kraft 10-01-01. Stödet/tilläggsbeloppet avser kommunala och fristående grundskolor som har elever i behov av särskilt stöd. Syftet med granskningen var att få en objektiv bild av den administrativa processen, dvs. hanteringen av inkomna handlingar och beslut, men även av hur det kom sig att hanteringen i starten stötte på problem. Skolstöd har genomfört telefonintervjuer med ett antal personer från utbildningsförvaltningen. Samtliga intervjuade har med olika funktioner varit delaktiga i processen. Vidare har ett antal slumpvis utvalda rektorer från både kommunala och fristående skolor intervjuats.

Bakgrund - Offentliga bidrag på lika villkor

Riksdagen fattade 2009 beslut om offentliga bidrag på lika villkor. Reglerna för kommunala bidrag till fristående skolor och enskilt drivna förskolor, fritidshem och förskoleklasser blir tydligare. Bidraget ska bestämmas efter samma grunder som kommunen använder för den egna verksamheten. Reglerna började gälla den 1 juli 2009 och fick tillämpas första gången på bidrag för kalenderåret 2010.

I utbildningsförvaltningens verksamhetsplan för 2010 står följande att läsa: ”Enligt bestämmelserna om bidrag på lika villkor som ska tillämpas från och med 2010 ska extra resurser riktas till alla elever oavsett huvudman. Utbildningsnämnden gjorde i enlighet med kommunfullmäktiges budget en genomgripande översyn av resursfördelningssystemen inför 2010. Vissa justeringar i resursfördelningen sker redan i detta förslag till verksamhetsplan.”

Utbildningsförvaltningens planeringsarbete och genomförande

Under oktober 2009 tillsattes en arbetsgrupp på utbildningsförvaltningen med uppgift att ta fram riktlinjer för nytt verksamhetsstöd. Systemet skulle träda i kraft 1 januari 2010. Fem avdelningar involverades i arbetet, nämligen grundskoleavdelningen, administrativa avdelningen, avdelningen för enskilt driven och fristående verksamhet, kvalitets- och ekonomiavdelningen och uppdragsavdelningen.

Som modell för planeringsarbetet och framtagandet av riktlinjer användes särskolans mottagarteams arbete med behovsgrupperingar. Arbetsgruppen med hjälp av en referensgrupp arbetade fram ett underlag med riktlinjer för bedömning. I gjorda intervjuer framkom en samstämmig bild av ett arbete som lidit konsekvenser av att värkas fram på kort tid. ”Vägen har byggts medan man gått på den” var en kommentar som visat sig tydligt förstärka det som de flesta berörda upplever. Den knappa tiden för införandet av det nya systemet ger i granskningen en bild av att fokus har legat på ett framtagande av kriterier som underlag för bedömningar. En analys av förväntat antal ansökningar och administrativ påverkan i samband med införandet tycks ha blivit lidande. Löpande under 2010-2011 har frågor kring kvalitetssäkring hanterats och utvecklats.

Reflektioner från skolorna

Några slumpmässigt utvalda rektorer på kommunala och fristående skolor har intervjuats i granskningsarbetet. Det framkommer att ingen av de tillfrågade är riktigt nöjd med hur utbildningsförvaltningen hanterat den egna skolans ansökningar. Skarp kritik har framförts bl.a. på den långa handläggningstiden.

Gemensamt för de tillfrågade rektorerna är att verksamhetsstödet utgör en viktig del i skolans planering av personal och elevgrupper. Rektorerna räknar med och är beroende av ett ekonomiskt tillskott för att bedriva planerad undervisning för elever i behov av särskilt stöd. I flera fall där besked om eventuellt verksamhetsstöd dröjt eller uteblivit har nedskärningar och omstrukturering blivit en direkt följd. Som exempel har personal sagts upp och i vissa fall har antalet elever i grupperna blivit fler. Beskedet om verksamhetsstöd uppgavs också ha delgivits skolorna spridda över tid, något som varit en bidragande orsak till osäkerhet i den ekonomiska planeringen.

Från skolorna har det framförts kritik mot kriterierna för behovsgrupperna och det finns ett ifrågasättande om vad som ligger till grund för besluten. Vad premieras? Inkluderande eller exkluderande undervisning? Flera av de tillfrågade rektorerna nämner att de fått avslag för elever som de tidigare år fått ett beviljat stöd för, trots att det inskickade underlaget var detsamma och elevens behov av stöd var oförändrat. Bedömningsbesluten beskrivs därför emellanåt som svårtolkade. Flera rektorer uttryckte problem med att enbart genom skriftlig dokumentation beskriva en elevs behov av särskilt stöd. Det har framförts önskemål om ett system med möjlighet till personlig kontakt med utbildningsförvaltningen, med syfte att kunna föra ett resonemang kring enskilda elever i behov av särskilt stöd.

Antalet ansökningar

Informationen om nytt system för verksamhetsstöd delgavs skolorna i början av 2010. Antalet inkomna ansökningar visade sig vida överskrida förväntat utfall och medförde stor påverkan i flera led. På utbildningsförvaltningens registratur behövdes snabb ny tillsättning av personal för hantering av den stora mängden ansökningar. Även ny utrustning med bättre kapacitet för scanning visade sig nödvändigt för effektiviseringen.

För att samordna de berörda avdelningarnas arbete tillsattes så småningom en person som samordnare med ett övergripande ansvar. Med möjlighet till tillbakablick lyfter registraturet flera synpunkter. Mer kunskap om förväntat antal ansökningar kunde ha lett till en bättre planering. Även tydligare direktiv till skolorna hade underlättat hanteringen av inkomna dokument

Dokument och ärendehantering

Utbildningsförvaltningen använder programmet Diabas för dokument och ärendehantering. För att hantera det stora antalet ansökningar från skolorna behövdes skyndsamt en introduktionsutbildning i Diabas för flera nya användare. Problem med Diabas har i granskningen återkommande lyfts fram som en falskhals i arbetet med inkommande ansökningar. Problem med långa uppstartstider i Diabas har medfört betydande fördröjning av arbetet med handläggning av ansökningar och delvis lett till ett behov av ändrade arbetsrutiner med delvis manuell hantering som följd.

Arbetet med kriterier för bedömning och kvalitetssäkring

En tillsatt arbetsgrupp på utbildningsförvaltningen tog inledningsvis fram ett underlag med riktlinjer och kriterier för bedömning i behovsgrupper.

Då antalet ansökningar vida överskred förväntat utfall, fanns behov av flera handläggare än som först var planerat, något som medförde behov av extra inkallad personal med uppdrag att på kort tid hantera ansökningar.

Arbetet med kvaliteten för att säkerställa lika bedömning har kontinuerligt förbättrats och utvecklats. Inför starten erbjöds en gemensam introduktion till handläggare i arbetet med kriterierna som underlag/stöd för bedömning. För kvalitetssäkring har de handläggare som

arbetat med bedömning av ansökningar, förutom den extra inkallade personalen, regelbundet träffats med syfte att diskutera bedömning utifrån kriterierna samt vissa enskilda ärenden. I samband med intervjuerna nämns att handläggare inledningsvis möjligen haft en mer generös hållning, men att bedömningarna över tid har blivit bättre grundade och mer rättvisa. Det framkommer också ett behov av att fortsättningsvis utveckla och förbättra kriterierna för att de bättre ska stämma överens med den specifika problematik och de behov som elever kan ha.

Handläggning av skolornas ansökningar

För utbildningsförvaltningens hantering av skolans ansökan och möjlighet att göra väl avvägda bedömningar, beskrivs underlaget med pedagogiska kartläggningar och åtgärdsprogram som grundläggande. Det framkommer att det funnits stor variation på de dokument som skolorna skickat in. Många ansökningar har bedömts som ofullständiga och beslut om att ansökan behöver kompletteras har därför skickats tillbaka till respektive skola. Behovet av att få in kompletteringar har väsentligt förlängt handläggningstiden. Skolorna beskrivs av några handläggare vara bra på att beskriva elevens behov, men mindre bra på att beskriva skolans planerade åtgärder.

Utbildningsförvaltningens information till skolorna

Hur informationen har nått rektorerna gällande nytt system för verksamhetsstöd ger i granskningen en något oklar bild. Både informationsspridning via utskick till skolorna och information på rektorsmöte har förekommit. Några rektorer uppger god kännedom om det nya systemet medan andra tycks ha undgått informationen och har haft svårt att på egen hand leta rätt på underlaget på webben. Det har i förekommande fall medfört att personlig kontakt tagits med handläggare på utbildningsförvaltningen. Att informationen uppges vara svår att i efterhand ta del av, har på vissa skolor haft konsekvenser. Ett exempel som kommit fram är ett rektorsbyte som innebar att en skola missat värdefull information. I samband med intervjuerna framförs från flera tillfrågade ett önskemål om en mer tillgänglig information via webben.

Sammanfattning och slutsatser

På uppdrag av förvaltningsledningen har arbetsprocessen för det verksamhetsstöd som trädde i kraft 2010 01 01 granskats. Bakgrunden är att reglerna om lika villkor för kommunala bidrag. Ett nytt system för verksamhetsstöd till skolor med elever i behov av särskilt stöd infördes. Systemet togs fram på mycket kort tid med fokus på de kriterier som skulle utgöra grund för behovsgruppsbedömning. Systemet visade sig snart vara förenat med en rad oväntade och negativa konsekvenser:

- Ett mycket stort antal skolor ansökte om medel för ett stort antal elever.
- Handläggningstiderna blev långa och försvårades av problem med det aktuella IT-systemet - Diabas.
- Ett stort antal ansökningar var felaktiga och bristfälliga vilket förlängde hanteringen.
- Hanteringen involverade flera avdelningar, men samordning saknades.
- Skolorna upplevde att informationen kring hanteringen var bristfällig och de hade också svårt att tolka de bedömningar som gjordes.

- Skolorna började planera och bygga upp stöd till elever efter sökta resurser.
- Elevers möjlighet till stöd kom att bli avhängigt om skolan beviljades verksamhetsstöd.
- Möjligheten till extra resurser kom att färga de pedagogiska utredningarna och åtgärdsprogrammen med stark tonvikt på elevernas behov och svårigheter mindre på skolans insatser och anpassningar.
- Exkluderande undervisning kom att premieras framför inkluderande.

Under arbetets gång med att bedöma ansökningarna om verksamhetsstöd har en hel del av de negativa konsekvenserna kunnat rättas till och en kvalitetsutveckling har skett. Dessutom har man hanterat en nästan orimlig mängd ansökningar. Stoltheten och professionaliseringen i arbetet har successivt växt. Men grundproblematiken kvarstår. Systemet med ett verksamhetsstöd som motiveras av elevers stödbehov får en förvanskande effekt på skolan. Det påverkar skolans syn på elever i behov av särskilt stöd, deras uppfattning om skolans egen skyldighet att ge stöd oavsett extra resurser samt synen på en inkluderande undervisning.

Avslutningsvis vill Skolstöd rikta ett stort tack till samtliga intervjuade personer som på ett generöst sätt delgett sin bild av hanteringen av det verksamhetsstöd som infördes 2010-01-01.

Delrapport III

ELEVHÄLSORAPPORT 2010/2011 delrapport 3 - skolors arbete med psykisk hälsa/ohälsa

3.1 Bakgrund

Skolornas arbete med psykisk hälsa/ohälsa ska enligt Utbildningsnämndens beslut i maj 2010 följas upp i Elevhälsorapporten. I beslutet används *Barnpsykiatrikommitténs definition av psykisk hälsa/ohälsa* (SOU 1998:31). Den utgår i första hand från de symtom som barnet eller den unge uppvisar. Symtom som är varaktiga, som hindrar den unge från att fungera och utvecklas optimalt och som orsakar lidande som är att betrakta som psykisk ohälsa.

Folkhälsoinstitutets Nationella kartläggning av barns och ungas psykiska hälsa (2010) som har redovisats på skolnivå, kan utgöra utgångspunkten för grundskolornas arbete med att förebygga psykisk hälsa/ohälsa. Resultaten ger skolorna indikationer på områden som bör prioriteras. Folkhälsoinstitutets kartläggning omfattar följande områden:

- Psykosomatiska besvär (huvudvärk, magont)
- Nedstämdhet
- Koncentrationssvårigheter
- Bristande välbefinnande
- Problemens påverkan på vardagslivet samt
- Mobbning
- Tobaks-, alkohol-/drogbruk

Utgångspunkten för gymnasieskolans arbete med att främja psykisk hälsa och förebygga psykisk ohälsa kan utgöras av *Stockholmsenkäten* (2010). Stockholmsenkäten genomförs i gymnasieskolans årskurs 2. Resultaten redovisas på skolnivå och omfattar följande områden:

- Psykosomatiska besvär (huvudvärk, magont, sömn)
- Psykiska besvär (oro, rädsla, självkänsla)
- Mobbning
- Brott och utsatthet
- Tobaks-, alkohol-/drogbruk

För att få en bild av grund- och gymnasieskolornas arbete med psykisk hälsa/ohälsa togs en enkät fram ställd till rektor/bitr. rektor som ledare för skolans elevhälsoarbete. Enkäten var tänkt att besvaras gemensamt av skolans elevhälsoteam. Enkäten besvarades av 75 elevhälsoteam vid grundskolan och 17 elevhälsoteam vid gymnasieskolan. Förteckning över skolor som besvarat enkäten finns i bilaga ...

3.2 Resultatredovisning grundskolan

Hur arbetar ni med att främja elevers psykiska hälsa?

Nästan alla skolor 95% svarar att rutiner finns för tidig upptäckt av ohälsa.

72 % av skolorna svarar att de har förebyggande program i klasserna.

100 % av skolorna uppger att de gör individuella elevhälsoinsatser.

Nästan alla skolor 97% gör en individuell planering av elevernas studier.

Ge exempel på insatser som ni gör för att främja elevers psykiska hälsa:

- Generellt förebyggande hälsoinsatser – skolsköterskornas hälsoprofiler och hälsosamtal, DISA-program (förebyggande stressprogram), insatser mot övervikt och kostråd, temadagar, sjukgymnastik, massage.
- Trivsel- och antimobbningsarbete – likabehandlingsplan, gemensamma aktiviteter, antimobbingsteam, FRIENDS-program, kamratstödjare, trivselenkäter, faddersystem, samtalsgrupper, konflikthantering.
- Insatser från elevhälsoteamet – enskilda samtal, gruppsamtal, EVK, elevhälsoplan.
- Stöd till pedagoger – fortbildning, handledning och konsultationer inom ämnesområdet.
- Pedagogiska insatser – mentorskap, pedagogisk kartläggning, åtgärdsprogram, studieteknik, utvecklingssamtal, små klasser och Skol-komet (lärarprogram med syfte att göra lärarna mer medvetna om hur deras beteende påverkar elevernas).
- Samverkan utanför skolan – Socialtjänsten, fritidsverksamheten, BUP och förskolan.
- Elevinflytande – elevskyddsombud, elevinflytande.
- Föräldrasamverkan – nära samarbete, utvecklingssamtal, Föräldra-komet (föräldrastödsprogram), ABC-föräldrastöd, ÖPP-program (föräldrastödsprogram).
- Rastverksamhet – fritidsaktiviteter, café-verksamhet.
- Frånvaro – rutiner.
- Värdegrundsarbete – livskunskap, temadagar på ämnet.

Gör ni särskilda insatser för flickor?

57 % svarar att de gör särskilda insatser för flickor.

Exempel på det:

- Tjejgrupper och grupper för ”tjejsnack” (förekommer i 2/3 av skolornas svar)
- DISA grupper flickor
- Individuella samtal för flickor vid behov
- Utbildning i att tidigt upptäcka flickor med svårigheter
- Besök på ungdomsmottagningen
- Dramaövningar
- Ellenprojektet genom Röda Korset
- Livskunskap och sex och samlevnad i flickgrupper
- Fortbildning till pedagoger för att leda livskunskapsaktiviteter i ett genusperspektiv
- Tjejjymnastik
- Samarbete med landskapsarkitekt för att medvetandegöra och planera skolans gård i ett genusperspektiv

Gör ni särskilda insatser för pojkar:

43 % svarar att de gör särskilda insatser för pojkar.

Exempel på det:

- Samtalsgrupper för pojkar och ”killsnack” (förekommer i hälften av skolornas svar)
- Livskunskap med särskilda ”kill” och ”tjejgrupper”
- DISA-program för pojkar
- Besök på ungdomsmottagningen
- Individuella samtal med pojkar vid behov
- EQ vid behov
- Sex och samlevnad för pojkar

- Killgymnastik
- Samtal via nätverk

Vad ser ni för resultat av ert arbete?

En majoritet av skolorna 67 % uppger att de ser en ökad måluppfyllelse.

72 % av skolorna ser en ökad elevnärvaro.

Nästan alla 81 % menar att resultatet är ökad trivsel.

En minskad förstörelse på skolan uppger 65 %.

De exempel skolorna ger med anledning av svar på frågan vad de ser för resultat av arbetet, stärker den positiva bilden av att insatserna verkligen har givit goda resultat. Det framkommer dock från några skolor att arbetet måste ses över tid och att det måste bedrivas kontinuerligt för att ge resultat. Exempel på vad som skolorna upplever har uppnåtts är mindre mobbning, ökad trygghet, god stämning, lugn arbetsmiljö, mindre konflikter, liten förstörelse och goda studieresultat.

Vilken betydelse har Folkhälsoinstitutets nationella studie om barn och ungas psykiska hälsa (2010) haft för er skola vid val av utvecklingsområde för att främja elevers psykiska hälsa?

För majoriteten av skolorna 69 % har Folkhälsoinstitutets studie haft mycket liten eller ingen betydelse.

Ange vilket/vilka områden ni valt att främst arbeta med för att förebygga psykisk ohälsa:

76 % svarar mobbning

63 % koncentrationssvårigheter

60 % bristande välbefinnande

45 % psykosomatiska besvär (huvudvärk, magont)

45 % tobaks-, alkohol-/drogbruk

43 % nedstämdhet

Exempel på insatser:

- Antimobbningsarbete, trygghetsgrupper
- Individuella samtal
- Föräldrasamverkan, föräldracirklar
- Personalfortbildning
- Samverkan med Socialtjänst, BUP
- Pedagogisk planering, utredning, Åtgärdsprogram
- Elevhälsoteam, EVK
- Strukturerade program: Olweus, Skol-komet, ÖPP, EQ, DISA

3.3 Resultatredovisning gymnasieskolan

Hur arbetar ni med att främja elevers psykiska hälsa?

81 % av skolorna uppger att det finns rutiner för tidig upptäckt.

Förebyggande program i klasser redovisar 37 % av skolorna.

Samtliga skolor uppger att de arbetar med individuella elevhälsoinsatser.

Samtliga skolor uppger också att de arbetar med planering av elevernas studier.

Ge exempel på insatser ni gör för att främja elevernas psykiska hälsa:

Elevhälsan – enskilda samtal, genomgång av elever/klasser tillsammans med mentor

Trivsel- och antimobbningsarbete – antimobbningssteam, FRIENDS-program, kamratstödjare, inskolningsinsatser, teambuilding, elevskyddsombud
Hälsoinsatser – Hälsoprofiler, stressförebyggande arbete, ACT, DISA-program, sex- och samlevnad, massage, sjukvårdsutbildning
Pedagogik – utvecklingssamtal, mentorskap
Elevinflytande – elevskyddsombud, elevkår
Föräldrasamverkan

Gör ni särskilda insatser för flickor?

Drygt en tredjedel av skolorna 37 % gör insatser särskilt för flickor.

Exempel på insatser:

- DISA-grupper för flickor
- Genusprojekt, där genusfrågor behandlas i ordinarie undervisning
- TCC (Tensta Community Center) har diskussionsgrupper för tjejer
- Samlevnadsundervisning
- Stresshanteringsprogram (ACT?) med coachande samtal

Gör ni särskilda insatser för pojkar?

Något färre än en tredjedel av skolorna 31% gör insatser särskilt för pojkar.

Exempel på insatser:

- Genusprojekt
- Samverkan med extern aktör
- ACT-utbildning
- Sex- och samlevnadsprojekt

Vad har ni sett för resultat av ert arbete?

31 % av skolorna svarar att elevernas måluppfyllelse har ökat.

Närvaron har ökat svarar 32 % av skolorna.

Majoriteten av skolorna 68 % uppger att trivseln ökat.

Förstörelsen har minskat till *någon del* svarar 44 % av skolorna.

Exempel på resultat:

Liksom i grundskolan uppger några skolor att det är ett återkommande, systematiskt arbete som ligger bakom att de har fått bra resultat med minskad förstörelse, minskade avhopp och en ökad medvetenhet framför allt hos flickorna.

Vilken betydelse har Stockholmsenkätens redovisning av gymnasieelevers psykiska hälsa (2010) haft för er skolas val av utvecklingsområde för att främja elevers psykiska hälsa?

Knappt hälften 44 % uppger att Stockholmsenkäten *delvis* haft betydelse för skolans val av utvecklingsområde.

Ange vilket/vilka områden ni valt att arbeta med:

Många skolor 69 % har valt att arbeta mot mobbning.

Lika många skolor 69 % har arbetat mot koncentrationssvårigheter.

Hälften av skolorna 50 % har arbetat för att förebygga tobaks- alkohol-/drogbruk.

50 % av skolorna har haft fokus på psykosomatiska besvär (huvudvärk, magont).

44 % av skolorna har arbetat mot bristande välbefinnande.

37 % av skolorna har arbetat mot nedstämdhet hos eleverna.

Exempel på insatser:

- Antimobbningsarbete; arbetsmiljöenkät, samarbete med FRIENDS, Trygghetsgrupp, Hälsogrupp mot mobbning, kamratstödjare
- Trivselaktiviteter; uppstartsaktivitet åk 1, elevkår, Lugna gatan
- Insatser för att minska rökandet, ANT-aktiviteter, informationsinsatser till föräldrar om droger, reviderad drogpolicy.
- Temadagar, hälsodagar, läxhjälp
- Mindfulness
- Stärkt elevhälsoorganisation, ytterligare speciallärare
- Individuella samtal

3.4 Diskussion

3.4.1 Elevhälsa och det förebyggande och hälsofrämjande arbetet

Skolan ska inte bara arbeta för elevernas lärande utan det finns också ett uttalat krav att främja elevernas utveckling och hälsa. Ett krav som förtydligades i den nya skollagen (2010:800) som trädde i kraft den 1 augusti 2010 och som ska tillämpas på utbildning från och med den 1 juli 2011. Den nya skollagen stipulerar att en samlad elevhälsa ska finnas för eleverna med tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator samt person med specialpedagogisk kompetens. Enligt lagtexten ska elevhälsan bidra till att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Den ska stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål.

När det gäller barns och ungas utveckling och hälsa är det framför allt den psykiska hälsan som avses. I enlighet med de flesta studier som har gjorts på området barns och ungas psykiska hälsa så mår de unga sämre i Sverige än i många andra jämförbara länder och flickor rapporterar en betydligt sämre psykisk och psykosomatisk hälsa än pojkar. Enligt den forskning som bl.a. gjorts av CHESS (Centre for Health Equity Studies) vid Stockholms Universitet/Karolinska Institutet med Stockholmsenkäten som grund (Rapport 2008:1, 2009:2) har man visat att skolklimatsfaktorer som lärares förhållningssätt och elevernas upplevelse av inflytande och delaktighet har stor inverkan på elevers hälsoliv. Att ha blivit utsatt för kränkande behandling och mobbning är den skolklimataspekt som ger upphov till den största negativa effekten på elevers hälsa enligt CHESS:s och många andra undersökningar. Som orsak till den stress som många unga, framför allt flickor upplever idag förklaras av många som reaktion på "tidsandan"; individualismen, de många valen, höga prestationskrav etc.

3.4.2 Frågor till skolornas elevhälsoteam

Mot bakgrund av de lagmässiga kraven på skolan vad gäller elevers utveckling och hälsa samt kunskapen om skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa, är det viktigt ta reda på vad Stockholms skolor gör på området. Då skolans elevhälsoteam ska ha en bidragande roll vid utformningen av skolan som hälsofrämjande miljö är det naturligt att ställa frågor till teamen i en enkät via skolledningen.

I den redovisning skolornas elevhälsoteam har lämnat visas genomgående ett engagemang för att arbeta förebyggande. En omfattande skala av insatser redovisas allt ifrån individuella

elevsamtal med mentorer och elevhälsans personal, pedagogstöd, gruppsamtal, föräldrasamverkan, elevinflytande, temadagar, trivselaktiviteter, antimobbningsarbete till olika typer av strukturerade förebyggande program.

Att identifiera några kvalitetsindikatorer för att bedöma de olika insatsernas värde och effekt på sikt låter sig inte göras. För att göra det måste tydliga uppdrag med uppföljningsbara mål sättas för varje insats. Nu får vi utgå från vad skolorna själva uppfattat som förebyggande och som i förekommande fall också har lett till att förbättringar uppnåtts. Deras redovisningar ger en bild av att skolorna tänker och agerar väldigt brett för att skapa en god och utvecklande lärandemiljö som förebygger psykisk ohälsa hos eleverna. I grundskolan förefaller de samlade insatserna haft bra effekt på alla områden: elevernas måluppfyllelse, närvaron, trivseln och minskad förstörelse. I gymnasieskolan verkar de förebyggande insatserna framför allt haft god inverkan på trivseln i skolan.

3.4.3 Främjande, förebyggande och åtgärdande insatser

Skolorna redovisar i enkätundersökningen ett brett spektra av insatser på skilda nivåer. Insatser i skolan som rör barns och ungdomars hälsa beskrivs av Skolverket (2011) i tre nivåer: främjande, förebyggande och åtgärdande. Den första nivån – främjande insatser – handlar om att skapa en skola där alla elever kan växa, trivas och utvecklas. En skola med ett gott skolklimat, där vuxna genast tar itu med kränkningar, där elever känner sig sedda och får feedback på sitt arbete. En skola som ger eleverna stöd att utveckla bra relationer till jämnåriga, som skapar goda lärmiljöer och som utvecklar ett nära och respektfullt samarbete med föräldrar. På den andra nivån – förebyggande insatser – riktar sig till skolpersonalen till de grupper av elever som de kan se som särskilt utsatta eller utsätter andra genom sitt beteende. En skola som kan upptäcka, se och stödja dessa elever och som strävar efter att etablera kontakt och samarbete med föräldrarna så tidigt som möjligt. Den tredje nivån – åtgärdande insatser – innebär att den enskilda eleven har ett akut behov av extra stöd, vård eller behandling. Där är ett fungerande samarbete mellan skola/elevhälsa, socialtjänst, barnpsykiatri m.fl. avgörande för att eleven får det stöd han eller hon behöver i den situationen.

3.4.4 Strukturerade preventionsprogram

De områden som flertalet grund- och gymnasieskolor bedriver ett förebyggande arbete inom är det trivselskapande och antimobbing. Att ett fokus läggs på att förebygga mobbing förklaras naturligtvis av den allmänna vetskapen om vilka allvarliga följder kränkande beteende och mobbing har för elevers hälsa och på skolklimatet tillsammans med kunskapen om den nya lagstiftningen mot diskriminering både i diskrimineringslagen och i skollagen. Däremot vad skolorna gör, varierar stort. Ett antal skolor hänvisar till de antimobbnings- och värdegrundsprogram som Skolverket har granskat (Skolverket, 2010), t.ex. Olweus, Friends och Komet. Enligt Skolverksrapporten fungerar programmen dåligt och riskerar t.o.m. öka mängden kränkningar i vissa fall. Skolverket såg i sin studie att programmen användes som olika typer av punktinsatser, där man tog material från programmen med övningar för eleverna och utbildning för föräldrar som inte gav någon effekt. Flera av programmen bygger enligt rapporten på vetenskapliga perspektiv och metoder som inte hör hemma inom det pedagogiska området (Skolverket, 2010)

Skolverksrapporten uttrycker sig också kritiskt mot att utse elever till kamratstödjare, vilket många skolor redovisar att de gör. Skolverket menar att kamratstödjarens roll är svår. Det är ett för tungt ansvar för en elev. Ibland uppfattas kamratstödjaren som ”tjallare”. Enligt

Skolverksrapporten ökar mobbningen generellt på skolor som använder kamrattstödare som metod (Skolverket, 2010).

Även schemalagda lektioner kring ämnet livskunskap visade sig ha negativ effekt enligt rapporten. Man menar att det finns en risk att eleverna lämnar ut sig för mycket och de känslor som uppstår tas inte om hand på bästa sätt (Skolverket, 2010).

Program med uttalat syfte att förebygga psykisk ohälsa har granskats av UPP-centrum (Utvecklingscentrum för barns psykiska hälsa). Den granskningen utgår ifrån att det blir allt vanligare såväl inom kommunal verksamhet som inom hälso- och sjukvård att försöka komma till rätta med den ökande psykiska ohälsan med strukturerade insatser (SBU:s rapport 2010). I UPP-centrums studie har man tittat på två typer av program: de som syftar till att förebygga utagerande beteende hos barn och ungdomar och de som syftar till att förebygga inåtvända problem som ångest, depression och självskadebeteende. Några av de granskade programmen förekommer också i svaren på enkäten från elevhälsoteamen, t.ex. DISA, Friends och Komet. Även här uttalas en skeptiskhet mot programmens effekter både vad gäller utagerande beteende och inåtvänt. Man menar att de undersökta programmen har ett begränsat vetenskapligt stöd för syftet att förebygga psykisk ohälsa hos barn och unga. Några direkta risker med programmen rapporteras inte, förutom att ungdomar med hög nivå av utagerande beteende som deltar i gruppinterventioner inom ramen för strukturerade preventionsprogram kan påverka varandra och övriga i negativ riktning (SBU:s rapport 2010).

Forskaren bakom Skol-komet, Martin Karlberg har i sin avhandling (Karlberg, 2011) visat att programmet Skol-komet, som har till syfte att påverka skolmiljön systematiskt, minskade uppförandeproblemen i skolan. Den studien presenterades efter det att UPP-centrum gjorde sin analys.

I en tid när det förväntas att skolan på många områden ska förändra sitt förhållningssätt för att bättre leva upp till kraven vad gäller elevers lärande, hälsa och utveckling kan det vara lockande att ta till det som uppfattas som genvägar. Ett skäl till att skolor i Sverige har köpt in de mobbningsförebyggande programmen, enligt en av granskarna, Gun-Marie Frånberg professor i pedagogiskt arbete, är att de har litat på att programmen erbjuder färdiga lösningar och för att kunna visa att de gör någonting vid Skolinspektionens kontroller (Lärarnas tidning nr 20/2010). Att arbeta för att skapa en god atmosfär i hela skolan, där alla är engagerade, snarare än att förlita sig på färdiga program, det är vad Skolverket menar är ett framgångsrikt sätt att arbeta förebyggande. Huruvida ett sådant tänk är applicerbart på de skolor som besvarat enkäten till elevhälsoteamen kan vi inte veta, men en samlad elevhälsa borde kunna ge strukturer och vara motor i arbetet med att skapa förutsättningar för det förebyggande och hälsofrämjande arbetet i skolan.

3.4.5 Fysiska aktivitetens betydelse för barn och ungdomars hälsa

Regelbunden fysisk aktivitet främjar hälsa och välbefinnande samt har en sjukdomsförebyggande effekt. Med regelbunden fysisk aktivitet i ett sammanhang som påvisar effekt för hälsan, menas en aktivitet som utförs minst 60 minuter varje dag och bör omfatta både måttlig och hård aktivitet.

Elever kan förskrivas fysisk aktivitet på recept (FaR) inom skolhälsovården. Val av aktivitet och nivå görs i samråd med förskrivaren men kan också styras av elevens eget val. Elever som förskrivas fysisk aktivitet följs upp inom skolhälsovården.

Skolhälstan har under läsåret 10/11 i samverkan med landstinget utbildat 37 skolsköterskor och 1 skolläkare i att förskriva fysisk aktivitet till elever, sedan tidigare finns det 12 utbildade skolsköterskor på området. Därmed finns nu 50 stycken förskrivare inom skolhälsovården i Stockholms stad.

Regelbunden fysisk aktivitet har visat sig inte bara påverka hälsan utan förbättrar också förmågan till inlärning.

3.4.6 Skolors jämställdhetsarbete

Många skolor besvarar enkätens frågor om de gör något särskilt för flickor resp. pojkar med att ge olika exempel på riktade insatser till pojkar resp. flickor. Några gymnasieskolor skriver också att de driver särskilda genusprojekt, där genusfrågor behandlas i ordinarie undervisning.

Jämställdhet i skolan handlar om att ge flickor och pojkar lika makt och möjlighet till lärande och utveckling. Enligt Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA) har inte pojkar och flickor samma förutsättningar att lära sig och trivas i skolan. Flickor presterar bättre än pojkar, flickor mår sämre än pojkar, flickor utsätts för trakasserier och både pojkar och flickor hindras av traditionella könsroller (SOU 2010:99).

Enligt DEJA är tänkbara orsaker till att pojkar presterar sämre att de möts av negativa förväntningar och tidigt lär sig hantera skolmisslyckanden. Grunden kan förklaras i pojkars senare mognad och att de börjar prioritera framgång på andra områden, t.ex. idrotten. Det finns en risk enligt delegationen för att pojkar som inte prioriterar skolan blir normgivande för andra pojkar.

Flickor känner sig mer stressade över skolarbetet och riskerar i högre grad än pojkar dålig självkänsla om de får svårigheter att prestera i skolan, skriver delegationen.

Jämställdhetsarbete i skolan är viktigt ur flera aspekter. Dels för att olika normer kopplade till kön kan göra det svårt för individer att fullt ut utveckla sina intressen och förmågor och dels för att dessa könsnormer också kan ligga till grund för sexuella trakasserier och kränkningar. Att uppnå ett bra klimat och goda relationer i skolan, mellan elever och mellan personal och elever, är en demokratisk fråga med stort egenvärde. Det är samtidigt en förutsättning för att nå skolans kunskapsuppdrag. I dag bedrivs mycket av jämställdhetsarbetet i svenska skolor kortsiktigt och i projektform, istället för att på allvar integreras i det dagliga arbetet. Den strategin är inte framgångsrik i längden, konstaterar DEJA.

3.5 Sammanfattning

Skolors arbete med att främja psykisk hälsa har undersökts via en enkät till grund- och gymnasieskolornas elevhälsoteam. Undersökningen visar att skolorna har ett engagemang för ett förebyggande och hälsofrämjande arbete. En omfattande skala insatser på alla nivåer: främjande, förebyggande och åtgärdande, redovisas.

Det går inte av svaren att tolka systematiken i insatserna och insatsernas effekt på sikt, men enligt skolornas egna uppfattningar har insatserna haft ett värde som går att utläsa i ökad måluppfyllelse, ökad elevnärvaro, ökad trivsel och minskad förstörelse på skolan.

Några skolor har använt sig av strukturerade preventionsprogram som av studier visat inte har effekt på de problem man vill komma åt och i vissa fall kan förvärra problemen, framför allt gäller det program mot förekomsten av mobbning.

Regelbunden fysisk aktivitet främjar hälsa och används inom skolhälsovården på vissa skolor som ett ”recept” för att påverka hälsan och förbättra förmågan till inlärning.

Jämställdhetsarbete uppmärksammas allt mer i skolorna som ett sätt att ge flickor och pojkar samma förutsättningar att lära sig och trivas i skolan.

Hälsofrämjande och förebyggande arbete bygger på en skola som arbetar för en god atmosfär, där alla är engagerade, goda relationer och ett demokratiskt förhållningssätt. Sveriges Kommuner och Lansting (SKL) skriver ”en skola som vill arbeta hälsofrämjande bör enligt det salutogena synsättet arbeta med att stärka elevernas känsla av sammanhang. Det innebär att verka för att alla elever ska uppleva skolan som meningsfull och ha möjlighet förstå och påverka vad som händer där.

Litteraturförteckning

Skolverket, (2011) Tre nivåer – Insatser i skolan som rör barns och ungdomars hälsa
SOU 2010:99 Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan. Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA)

